

DUG SOVINIZAM
 KRIMINALITETI
 STRANKA
 MITO
 Demokratija
 Granice
 Pomiruvanje
 Vlada PROMJENE
 ŠVERC RAT
 Agencija
 Parlament
 ISTOK
 NEPOTIZMI
 Televizija
 VOĐE
 JAVNA
 JAVNA
 RADO
 KRIZA
 Predrasude
 Nezaposlenost
 Korupciji
 NOVINE
 BANKA
 DOLG
 PATRIOTIZAM
 Partija
POLEMIKA
SUKOB
KRUŽENJE
PERSPEKTIVA
 PRVI REGIONALNI INFORMATIVNI TV SHOW

Predrasude
 Ekonomska kriza
 Mediji
 Mladi na Balkanu
 Velike sile i Balkan

Prvi regionalni informativni TV šou

OKRUŽENJE

UREDNIK ZVEZDANA KOVAČ

OKRUŽENJE

Prvi regionalni informativni TV šou

Urednik

ZVEZDANA KOVAČ

Izdavači

CENTAR ZA DEMOKRATIJU I POMIRENJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

EVROPSKI FOND ZA BALKAN

CICERO

Za izdavače

HEDVIG MORVAI i NENAD ŠEBEK

Lektura

NAĐA DURKOVIĆ i ŽIVANA RAŠKOVIĆ

Oblikovanje i slog

IVAN HRAŠOVEC

Fotografija

DUŠKO FILIPOVIĆ

Štampa

CICERO, Beograd

Copyright © 2012. CDRSEE & EFB

ISBN 978-86-81851-43-2

Predsjednik upravnog odbora

ERHARD BUSEK

Izvršni direktor

NENAD ŠEBEK

Direktorka programa

KORINA NOAK AETOPULOS

Projektni tim

**ANTONIS HADZIJANAKIS,
DŽENI DEMETRIU, SUZAN NADO,
ELENA FARINI, ZVEZDANA KOVAČ**

Krispu 9 Ano Poli,
54634 Thessaloniki, Greece

tel: +30-2310-960-820,

fax: +30-2310-960-822

e-mail: info@cdsee.org

www.cdsee.org

European Fund for the Balkans

Bringing the Western Balkans closer to the European Union

Upravni odbor

**SANDRA BREKA, JOHANN BAAR – Robert Bosch
Stiftung; NICOLO RUSSO PEREZ, MARZIA SICA
– Compagnia di San Paolo; GERRIT RAUWS,
FABRICE DE KERCHOVE – King Baudouin
Foundation; KNUT NEUMAYER, FRANZ KARL
PRÜLLER – ERSTE Stiftung**

Izvršni direktor

HEDVIG MORVAI

Projektni tim

**IGOR BANDOVIĆ, BILJANA MESHKOVSKA,
BRANKA PANIĆ, NATAŠA SMILJANIĆ**

Resavska 35, 11000 Belgrade, Serbia

tel. +381-11-3033-662

www.balkanfund.org

SADRŽAJ

UVOD	4
PRODUCENTI I AUTORI	9
I POGLAVLJE	
PREDRASUDE	11
DIJALOG	19
II POGLAVLJE	
KAKO PREŽIVJETI	22
DIJALOG	28
III POGLAVLJE	
MEDIJI	32
DIJALOG	37
IV POGLAVLJE	
BALKAN I VELIKE SILE	41
DIJALOG	46
V POGLAVLJE	
BITI MLAD I BITI NA BALKANU	50
VI POGLAVLJE	
MEDIJSKA PODRŠKA	59
DRUGI O NAMA	66

UVOD

Pred vama je štampano izdanje televizijskog programa pod nazivom *Okruženje*. Šetnja iz jednog medija u drugi nije jedina osobenost niti ove publikacije niti televizijskog programa. Osobenost je u tome, što je prvi put nakon dvadeset i više godina jedna serija informativnih televizijskih emisija (u aprilu i maju ove godine) emitovana na osam televizijskih stanica, i to u: Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj, BJR Makedoniji i Srbiji.

Osobenost je i u nazivu koji u jednoj riječi objašnjava: *ko i gdje*, što je sasvim dovoljno da zainteresuje gledaoce za: *što, kada i zašto*. Ništa osobeno, međutim, nema u tome što su ljudi iz pet država razgovarali bez prevodioca.

Jezik, poput vode, uvijek nađe put. Upravo su to imali na umu Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi (CDRSEE) i Evropski fond za Balkan (EFB) kada su odlučili da krenu s televizijskim projektom koji bi omogućio gledaocima širom Balkana da čuju kako su im problemi gotovo isti, kako im je životni standard manje-više isti, kako im se mediji suočavaju s istim poteškoćama.

Namjere *Okruženja* nijesu skrivene i ne valja ih tražiti u pokušaju stvaranja nove Jugoslavije, niti valja ispitivati emotivan odnos autora prema toj ideji. Namjera je da komunikacija koja je u posljednjih dvadesetak godina svedena samo na neizbježnu i nužnu, postane uobičajena i poželjna.

Ako nijeste bili u prilici da pratite *Okruženje*, ova knjiga vam omogućava da nadoknadite propušteno. Pet televizijskih emisija našlo se u pet poglavlja,

onim redom kojim su i emitovane. Imajući, međutim, na umu specifičnost štampanog medija, ono što su govorili ugledni gosti čitaćete uz malu izmjenu redosljeda i nužnosti koje uslovljava pretvaranje usmenog teksta u pisani. U posljednjem poglavlju naći ćete izjave glavnih i odgovornih urednika televizija koje su prenosile *Okruženje*, kao i izjave urednika štampanih medija koji su, na sličan način na koji smo i mi priredili ovu publikaciju, prenosili iz nedjelje u nedjelju najzanimljivije djelove emisije.

I da se vratimo osobenostima. U svakoj emisiji *Okruženje* početak i kraj pripadao je Marini Orsag, stand-up komičarki iz Zagreba. Ne računajući, naravno, prvih nekoliko rečenica autora i voditelja: *Moje ime je Nenad Šebek, a ovo je moj kolega Petar Lazić. Gosti današnje emisije su...*

Autori i voditelji, sasvim izvjesne, sljedeće serije *Okruženja* biće neki drugi. Imaće veze s okruženjem, a možda i sa kruženjem. Gosti će i dalje biti jednako ugledni i inspirativni, a sasvim je izvjesno da će se u mnogim temama preplitati teme iz prve serije: *predrasude, ekonomska kriza, mediji, uticaj velikih sila i mladi*.

Vjerujemo da ste budući gledaoci *Okruženja*, a kako o planovima valja oprezno, zadržimo se na onome što je pred vama. Na sljedećim stranicama je dobar dio sadržaja prve serije, a ako biste da riječ dopunite i slikom, najzanimljivije djelove emisija možete pogledati ovdje:

<http://www.youtube.com/user/Okruzenje>

Zvezdana Kovač

Otkud dve nevladine organizacije, Evropski fond za Balkan (www.balkanfund.org) i Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi (www.cdrsee.org) u produkciji televizijskog programa?

Građansko društvo na zapadnom Balkanu već više od dve decenije pokušava da zaleči ratne rane, isceli dečije boginje demokratije, pripremi naš deo sveta za istinsko prihvatanje evropskih vrednosti, a ne samo za članstvo u Evropskoj uniji. Svoj doprinos ostvarenju tih ciljeva daju i CDRSEE i EFB, ovoga puta realizujući zajedno televizijsku emisiju *Okruženje*.

Verovali smo da možemo i bolje i više od *profesionalaca*, da znamo i formu i suštinu za pravi rezultat. Nešto medijskog iskustva i projekata nataložilo se i otuda naš izlet u *Okruženje*. Osam televizijskih stanica u pet država podržalo nas je, što je više nego što smo se nadali. Poverovali su nam na reč, bez pilot emisije i bez probe. Našim dvema organizacijama to je bio veliki izazov i vrhunsko priznanje za dosadašnji rad.

Godinu dana nakon prvih razgovora o emisiji, jedan ciklus smo završili, a drugi otpočinjemo, baš zahvaljujući tome što sve naše partnerske televizije žele još programa poput *Okruženja*, verujući u koncept i u CDRSEE i EFB kao partnere i producente koji isporučuju dogovoreno.

Bavili smo se *teškim temama*, njima ćemo i nastaviti, ali nećemo zaboraviti ni *sunčanu stranu* našeg Balkana – bogatstvo muzike, saradnju umetnika i drugih profesionalaca, iskrene napore da se iskorači iz prošlosti i konačno krene ka budućnosti. Eto *Okruženja* ponovo na zimu, to vam obećavamo!

Hedvig Morvai, izvršna direktorka Evropskog fonda za Balkan

Nenad Šebek, izvršni direktor CDRSEE

Nakon ratova i vremena zločina uvek govorimo o neophodnosti pomirenja. To je veoma složen proces koji se svakako ne događa odjednom i sumnjam da je ikada u potpunosti moguć. Ali, ma koliko ponekad neprimjetni rezultati pomirenja bili, ono predstavlja jedini put napretka. Ratovanje može biti simbol potpune propasti ljudskog duha¹, ali naponi za pomirenjem svakako simbolišu neizbježno nastojanje tog duha da unaprijedi ljudsko postojanje. Kao i napredak, i ono je spor proces, ali takođe i proces koji neumitno vodi miru.

Ukoliko sam ikada imao bilo kakvih sumnji oko potencijala jednog TV programa, koji se bavi svakodnevnim zbivanjima, škakljivim pitanjem pomirenja i borbi za prvenstvo među gledaocima, one su nestajale tokom snimanja i prikazivanja serije *Okruženje*. Poređane jedna za drugom, svaka od epizoda nudi jedinstven pogled na konstruktivni potencijal ljudi u regionu, pokazujući kako različitost i čestita komunikacija mogu zapravo predstavljati pokretačku snagu za otvorenost uma i toleranciju i kako nikada ne treba potcijeniti važnost mladih, koji posjeduju jasnu viziju budućnosti. Ova serija ne predstavlja samo isječak iz života, iskustava i mišljenja; ona predstavlja svetionik za ono što tek treba da dođe.

I sada, kada je ovaj značajni projekat okončan, želio bih da izrazim zahvalnost svima koji su zdušno i bez zadržke posvetili svoje vrijeme i napore kako bi pomogli izuzetnim ljudima u regionu da preusmjere svoje prijateljske odnose iz prošlosti ka potrebama budućnosti. U momentu kada se javnost ponovo okreće potrebama regionalne saradnje, ohrabrujuće je znati da postoje ljudi, koji tihim dostojanstvom onih koji su patili, žele da razmatraju duboko usađene predrasude kako bi se krenulo naprijed, za dobrobit svih. Najbitnije od svega, sljedeći put kada budem u regionu, a nakon što sam vidio potencijal iskazan na ekranu, osvjedočio se kolika je snaga mladosti u regionu i čuo jezike koji su toliko slični, mogu se osvrnuti oko sebe i biti optimista, pošto je započela komunikacija, iznose se mišljenja i zajedničke ideje, a misli se mogu sjediniti u jedinstvenu viziju saradnje.

Dr Erhard Busek

Predsjednik Upravnog odbora CDRSEE

1 Robert Fisk

Riječ okruženje označava susjedstvo, ali isto tako i bliskost i osjećanje poznatog. Ta bliskost i poznavanje nijesu uvijek imali pozitivan odjek u zemljama zapadnog Balkana. Tim više mi vjerujemo da je važno pribjeći kreativnim sredstvima kako bi se *uredili* odnosi između društava koja su istorijski i tradicionalno bila veoma blizu, mada ne uvijek svojom slobodnom voljom. Ovom serijom televizijskih diskusija, koje uključuju ljude i grupe van kruga *dežurnih krivaca* sa TV ekrana, nadamo se da ćemo doprinijeti nastanku razumijevanja i određenog osjećanja zajedništva i kohezije. Taj osjećaj biće od presudnog značaja za savladavanje izazova pred nama. Posebno moramo uključiti mlade ljude u proces otvaranja perspektiva i otvarati nove puteve kojima bi njihova društva krenula u novo i složeno doba.

Pomoću formata TV diskusija nadamo se da ćemo doprijeti do što šireg kruga ljudi, dati doprinos javnoj debati i dotaći ljude u svim sferama života i rada, ohrabriti ih da aktivno učestvuju u oblikovanju svoje budućnosti. Željeli bismo da čestitamo timovima Evropskog fonda za Balkan, kao i timovima Centra za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi na veoma uspješnoj i inspirativnoj prvoj seriji programa, za koji se nadamo da će biti nastavljen, kako bi postao otvoreni forum za javnu debatu u zemljama zapadnog Balkana.

Franc Karl Priler i Knut Nojmajer,
kopredsjednici Upravnog odbora Evropskog fonda za Balkan

PRODUCENTI I AUTORI

Prvi regionalni informativni TV šou, emitovan u aprilu i maju 2012. godine, uređivali su i vodili **Nenad Šebek** i **Petar Lazić**, a režija je bila povjerena **Nebojši Radosavljeviću**. Uvod i kraj u *Okruženju* pripadali su stand-up komičarki iz Zagreba **Marini Orsag**, koja je klasično: *dobar dan* i *doviđenja* zamjenjivala sopstvenim humorističko-satiričnim pogledom na aktuelnu temu.

Iskustvo i profesionalizam začinjeni mladošću alumnista Evropskog fonda za Balkan i misijom koju i EFB i CDRSEE već godinama imaju, nijesu ostavljali prostor ni za šta drugo osim za uspjeh.

CENTAR ZA DEMOKRATIJU I POMIRENJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

WWW.CDSEE.ORG

Nevladina i neprofitna organizacija sa sjedištem u Solunu, čija je misija podsticanje demokratskog i pluralističkog društva evropskih vrijednosti, tržišne privrede po principima vladavine prava i društvene odgovornosti i pomirenja među narodima. U upravnom odboru CDRSEE, kojim predsjedava dr Erhard Busek, nalaze se istaknute ličnosti iz regiona i Evrope.

EVROPSKI FOND ZA BALKAN

WWW.BALKANFUND.ORG

Evropski fond za Balkan nastao je na inicijativu četiri evropske fondacije (Robert Bosch Stiftung, The King Baudouin Foundation, Compagnia di San Paolo i ERSTE Foundation), a osnovan je s ciljem da potpomogne priključivanje zapadnog Balkana Evropskoj uniji. Kao nasljednik Međunarodne komisije na Balkanu, Fond radi na jačanju funkcionisanja državne uprave.

NENAD ŠEBEK

Izvršni direktor CDRSEE. Prije toga je 16 godina radio u *BBC World Service*, gdje je, između ostalog, izvještavao o ratovima u bivšoj Jugoslaviji i u Čečenijskoj i bio dopisnik sa Balkana i iz Moskve. Prvih 10 godina u novinarstvu, proveo je – s velikim zadovoljstvom – u *Radio Beogradu*. Pisao je, takođe, i za štampane medije, radio na televiziji i predavao novinarstvo na *Američkom koledžu* u Solunu. Moderator je brojnih skupova za EU. Kolumnista e-portala *Mondo*.

PETAR LAZIĆ

Književnik, publicista i novinar. Bio je glavni i odgovorni urednik dnevnog lista *Glas javnosti*, magazina *Bre* i satiričnog lista *Naša krmača*, kao i zamjenik odgovornog urednika dnevnog lista *Blic*. Autor je velikog broja radio i televizijskih emisija. Bio je stalni kolumnista *NIN-a*, *Blica*, *Ilustrovane politike*, *Glasa javnosti*, *Marke*, *Crte*, *Liberala*, *Omladinskih novina/NON-a*, *Književne reči*... Autor je 15 knjiga. Predaje na *Fakultetu za medije i komunikacije* u Beogradu.

MARINA ORSAG

U svojoj sedmogodišnjoj karijeri ima preko 1000 nastupa u kojima je razveseljavala i publiku i sebe. Osim u Hrvatskoj, publiku je osvojila i u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Velikoj Britaniji... Cinizmom, ironijom i jednostavnim činjenicama dovodi publiku do ekstaze smijeha. Ima metar i želju da naraste.

NEBOJŠA RADOSAVLJEVIĆ

Oprobao se kao reditelj u svim televizijskim i filmskim formama od muzičkih i reklamnih spotova do TV serija i igranog filma. Njegov igrani film *Miloš Branković* filmski kritičari iz Srbije označili su kao prvi film novog poglavlja srpske kinematografije – *Novi srpski film*.

I POGLAVLJE

PREDRASUDE

Predrasudama se manipuliše, insistira se na njihovom preuveličavanju i one se uporno koriste kako bi se neki, mnogo bitniji, problemi zanemarili.

Veći broj sličnih situacija formira predrasudu, tako da ona postaje prikladno oruđe za kategorizaciju i generalizaciju.

Kao često jedina orijentaciona percepcija, u osnovi pogrešan vrijednosni sud i uprošćena slika o svijetu, predrasuda je dobrodošla mentalno inertnim ljudima. O tim i mnogim drugim aspektima predrasuda u *Okruženju* govorili su: Božena Jelušić, Dubravka Stojanović, Šaćir Filandra i Sandi Blagonić.

DUBRAVKA STOJANOVIĆ

VANREDNA PROFESORICA NA ODJELJENJU ZA
ISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

PREDRASUDE KAO POTREBA

Postoji nešto što su kulturni modeli i što je određeni sistem vrednosti koji postoji u jednoj zajednici, ili u delu jedne zajednice, ili vrlo lokalno. Na primer, imate neki siromašniji deo društva, oni više štede, time se stvori štednja kao vrednost, i onda oni u vicevima završe kao cicije – poput Piroćanca i Škota. Ili imate nekoga ko je bio siromašniji, nije bio školovan, pa je morao da radi najteže poslove i onda on u vicu ispadne glup – poput Poljaka u američkim vicevima, ili ko sve već nije glup u našem regionu.

Nama je potrebno da mislimo u tim pojednostavljenim kategorijama jer imamo neprekidno neke izazove i neprestano smo sa svih strana bombardovani novitetima. Lakše nam je da pojednostavimo stvari, da ih generalizujemo i da nastavimo da mislimo na taj način.

PREDRASUDE KROZ VRIJEME

Ono što je važno da znamo o predrasudama, to je da one imaju određene konstante. Potreban vam je narod koji vas napada i zabada vam nož u leđa kada vam je najteže. Imate potrebu da se

viktimizujete na taj način da biste se vi osećali kao istorijski ispravan narod. Ta predrasuda se tokom istorije premeštala, u zavisnosti od toga ko je bio naš neprijatelj. Početkom dvadesetog veka ta je predrasuda važila za Bugare. Stvaranjem Jugoslavije ta se predrasuda okrenula ka Hrvatima. Sada možda najviše važi za Albance. Veoma je važno da se razume taj mehanizam kretanja predrasude, jer ona zadržava istu matricu, ali se okreće prema trenutnom neprijatelju, što u stvari pokazuje da mi imamo potrebu za stereotipnim mišljenjem, ali da je onda na trenutnoj političkoj situaciji i političkoj eliti da uperi tu oštricu protiv onoga protiv koga je to u tom trenutku potrebno.

SRBI O SEBI I DRUGI O SRBIMA

Ima, naravno, elemenata koji su nepremostivi, ali ima i nekih stvari koje Srbi prihvataju pa onda to prerade na svoj način. Na jedan od stereotipa da se Srbi prave važni ili da su uobraženi junaci, Srbi kažu: *Pa da, pa baš jesmo*. Tako da imate dve različite funkcije istog stereotipa. Ili, pak, ovo sa Balkanom. Neko može da se grozi Balkana i da govori: *ne, mi to nikako nismo*, ali u nekim trenucima konflikta sa Evropskom unijom možete da lupite rukom o sto i kažete: *Mi smo Balkanci, baš nas briga. Mi smo bure baruta, i volimo to da budemo, srušili smo pet carstava, i izazvali smo tri svetska rata*. To nije tačno, ali nam tako fino dođe...

Predrasuda o Srbima koji misle da je Al Kaida pacifistička organizacija spoljni je stereotip o Srbima, ali moramo da kažemo nešto što je mnogo opasnije, a to je što i deo našeg društva takođe to misli. I to, s pozitivnim predznakom. Takođe, oni vide sebe kao velike ratnike koji nisu izgubili nijedan rat. To je čak nešto što se, u

izvesnom smislu, uči u školi. Ja sam analizirala udžbenike i to je glavna slika naše istorije. A onda se, odjedanput, zadesite u jednoj konkretnoj situaciji kao što su ratovi devedesetih i izgubite sve te ratove. A izgubite ih, između ostalog, i zbog toga što ste toliko bili samouvereni, arogantni, uobraženi i odgajani na tom stereotipu još od vrtića. Prema tome, te stvari su izuzetno opasne ne samo prema drugima nego i prema samima sebi.

SUSJEDI ZA LJUBAV I MRŽNJU

Ovde je jedan od problema i taj što imamo mnogo suseda. Svako ko ima mnogo suseda ima mogućnost za široko polje mržnje i uvek možemo da nađemo nekog trenutno nezgodnog suseda. Onda je svako i napravio neku ravnotežu pa ima po jedno dva suseda koje voli, dva koje ne voli. S tim što su oni, kao što sam već rekla, promenljive kategorije.

PREDRASUDE NA OSNOVU

DEVEDESETIH GODINA PO KOJIMA SU SRBI AGRESORI, A BOŠNJACI, ALBANCI ILI HRVATI NAJVEĆE ŽRTVE

To nisu samo predrasude. To je nešto što se uči u školi. To je nešto na osnovu čega se pravi državna politika u svim ovim zemljama. To nije problem pojedinca. Problem je na nivou vrhunške politike. Predrasude nam štete, ali njih se držimo zato što se lakše vlada ukoliko se stalno potpiruje taj konflikt, ako stalno iz rukava vadite nekog protivnika. Kada god vama ide teško u ekonomiji ili u bilo kojoj drugoj oblasti, setite se svog neprijatelja i napravite neki novi skandal. Tako se lakše vlada i ja uvek tvrdim da je taj

nacionalizam, koji počiva na predrasudama, zapravo način da se autoritarno vlada unutra, da se ukidaju slobode i da ta vrhuška ima dugotrajnu vlast.

KAKO RUŠITI STEREOTIPE

Jedan od načina za rušenje stereotipa jeste svest o tome kako nas drugi vide.

Ja sam neko ko se zalaže za multiperspektivnost kao osnovu obrazovanja i mislim da su stvari poput ove karikature veoma korisne, i da bi trebalo svako za sebe to da napravi, pa da uporedimo ko kako koga vidi jer mi to ne znamo.

MOGUĆNOST KOMUNIKACIJE U OKRUŽENJU

Jugoslavija je odličan primer kako sam zajednički život ne mora ništa da znači, ali mislim da tu mora da se kaže da Jugoslavija nije prošla svoje demokratsko iskustvo. Jugoslavija nikada nije bila demokratska država, i mislim da je to ključno. Potrebno je napraviti demokratsko okruženje, potrebno je napraviti potpuno novi

sistem obrazovanja koji će podrazumjevati jedno novo, kritičko učenje, odnosno koji će proizvesti svesne demokratske građane koje neće moći svakog praviti budalom.

Ti procesi su dugotrajni. Zanimljivo je, oni iz 1900. godine, koje ja kao historičarka istražujem, rekli su: *Mi toliko kasnimo, da ne treba ni da počnemo.*²

BOŽENA JELUŠIĆ

KNJIŽEVNA TEORETIČARKA I KRITIČARKA, BUDVA

PREDRASUDE KAO SUDBINA

Mislim da svi stereotipi svoje postojanje duguju većem procentu sličnih situacija, inače ne bi postojali. Stereotipi su neki naš početak savladavanja svijeta, pakovanja u određene kategorije. Od tih kategorija kreću i stereotipi. Oni su tu kao naša sudbina i od njih prosto ne možemo pobjeći.

Stereotipe bih podijelila na one u odnosu na druge, i stereotipe u odnosu na nas same. To je u stvari jedna vrsta projekcije. Sve ono što mi ne bismo voljeli da jesmo, projektujemo na druge. A sve ono što bismo voljeli da budemo,

to i projektujemo na sebe. Ako bismo sada ovdje svi pokušali (svi pripadamo različitim narodima naše bivše domovine) naći jednu osobinu naše nacije koja je *differentia specifica*, po kojoj će nas sve druge nacije razlikovati, meni se čini da bi naš pokušaj bio bezuspješan. Da mi Crnogorci krenemo od toga da smo, na primjer, najviši rastom, brzo bi se pokazalo da nijesmo, da smo najpametniji, da smo, na kraju, najviše lijenji, ne bi ni to bilo tako.

IZMEĐU HUMORA I RUŽNE KOMIKE

Kada bismo napravili jedan izbor viceva i ponudili ga čitaocima kao viceve o jednom narodu, funkcionisali bi s istim uspjehom u svim narodima. Međutim, ta granica između humora, kao vica s ljubavlju, koji je možda u vrijeme bivše Jugoslavije njegovan, polako je preokrenut u jednu vrstu ružne komike koja jeste određena vrsta agresije, čak i u onom frojdovskom smislu.

DA NAS JE DAVID ČERNI UZEO POD SVOJE

Češki umetnik David Černi je na izložbi *Entropa*, na provokativan način prikazao svaku zemlju članicu Evropske unije želeći da proveri da li su Evropljani spremni da trpe grube šale na sopstveni račun. Holandiju je potopio i ostavio da iz nje vire samo minareti džamija. Nemačku je išarao autoputevima u obliku kukastog krsta. Italiju je prikazao kao gomilu fudbalera koji onanišu uz pomoć fudbalske lopte. Bugarsku je uvezao u lanac toalet čučavaca što je skandalizovalo, uglavnom, samo Bugare. U Bugarskoj je izbila velika afera i zvaničan protest, pa je deo izložbe sa Bugarskom pokriven. Ostatak Evrope je reagovao tako što su neki branili umetničku slobodu autora, a neki su naprosto čitali svesni da su mogli da prođu mnogo gore.

² Odgovor na opasku voditelja da će se to desiti 2012.

Veoma bih voljela kada bismo mi finansirali jednu ovakvu instalaciju Davida Černog, koja bi bila svuda izložena, barem u svim glavnim gradovima država koje su nekada pripadale Jugoslaviji.

AUTOIRONIJA

Mislim da je autoironija znak duhovnog zdravlja. Ne kažem duševnog, nego baš duhovnog zdravlja. Mislim da su svi narodi, svi pojedinci koji su u stanju da naprave otklon, da se jednostavno decentriraju i pogledaju sebe iz druge perspektive, duhovno zdraviji nego drugi. Sjetimo se samo, na primjer, problema oko Muhamedove karikature, a Dante je papu smestio hiljadu tristote godine u pakao. Sposobnost da s druge strane vidiš stvari, jeste nešto što je uslov duhovnog zdravlja. U svim našim zemljama kada postoje bilo umjetnici, bilo neki oblici kulture koji dekonstruišu nacionalne mitove i koji se obračunavaju s nacionalnim predrasudama, to bude vrlo ljekovito. Za Crnu Goru to su, na primjer, filmovi režisera Živka Nikolića i aktivnosti organizacije *The Books of Knjige*.

BETONIRANJE STEREOTIPA

Da pomenemo da kod stereotipa nije važno samo to kako nastaju, nego i kako se oni *armiraju i betoniraju*. Ako govorimo o posljednjih sto godina i ako uzmemo neku 1918. kao marker, imamo ponovljene sukobe i ponovljene probleme između bliskih naroda. A to je nešto što je biblijska situacija. Od Kaina i Avelja, dva se brata najviše mrze i najviše predrasuda imaju jedan od drugom. To je betoniralo određene predrasude unutar Jugoslavije koje se više ne koriste humorno kako su se koristile s onim čuvenim folklornim kolima. Svaki narod je imao neke svoje igre i svoj humor. To je bilo lijepo i mi smo svi bili srećna porodica *dok mama nije umrla* i mi se pomlatili.

DUGOROČNOST STEREOTIPA

Problem dugoročnosti stereotipa, bar kako ga ja vidim, jeste u tome što smo u međuvremenu, od raspada bivše Jugoslavije, polako, figurativno rečeno, rasteretili kulturu i obrazovanje svih onih sadržaja, na primjer, iz nastavnih programa, iz književnosti konkretno, koji bi davali zaista jednu drugačiju i pravu informaciju o drugima. Ljekovito bi bilo kada bismo, na primjer, svi iz literature čitali ona djela u kojima je konstrukcija najjača. Najviše volim Pekićeve stranice o Crnogorcima iz *Zlatnog runa* koje su razornog humora. Čitati Crnjanskog na pravi način znači uništiti stereotipe o Srbima. Čitati Krležu znači srušiti stereotipe o Hrvatima.

ŠAĆIR FILANDRA

DEKAN FAKULTETA POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA U SARAJEVU

KATEGORIZACIJOM DO PREDRASUDE

Na osnovu jednog broja pojedinačnih iskustava vrši se kategorizacija, generalizacija, ili poopćavanje tih pojedinačnih iskustava, pojedinačnih saznanja, na jednu općost, na jednu grupu, na jednu cjelinu. U tome smislu vrši se, zapravo, dedukcija s općosti na pojedinca, gdje pojedinac strada.

ISTINA I LAŽ

Generalno gledano, predrasude nisu izmišljotina ili laž, već sudovi koji su zasnovani na nedovoljnom broju argumenata i na nedokazanim argumentima. Tako da njima treba prilaziti dosta pažljivo. Ne treba ih diskvalificirati same po sebi, niti se čvrsto držati njih. U svakoj od tih predrasuda, bez obzira kakva ona bila, postoji zrnce istine.

DOBRO I LOŠE U PREDRASUDAMA

U pozitivnom smislu predrasude su nužan oblik kognitivnog pristupa stvarnosti i jedna orijentirajuća percepcija. S jedne strane, stvari koje ne poznajemo vode formiranju i ustanovljavanju

predrasuda. S druge strane, predrasuda se u negativnom smislu označava u onim prilikama kada se, zapravo, predrasude ili stereotipi instrumentaliziraju, i to se svjesno ideološki instrumentaliziraju, i od određene grupacije, etničke, profesionalne, regionalne ili bilo koje druge, pravi se određena negativna meta.

PROMJENLJIVOST PREDRASUDA

Za promjenu predrasude potrebno je duže vrijeme. Stalno treba imati na umu to da predrasude sporo nastaju, da se sporo mijenjaju, kao i to da one nisu neosnovane. Samo pojedinačno susretanje s argumentima kojima se ruše predrasude, ne znači samo po sebi da će se te predrasude tek tako lako promijeniti. Predrasude su nešto što je vrlo žilavo, što je vrlo istrajno, što, naravno, ima svoju transformaciju ali, u principu, dobar dio predrasuda veoma je vitalan.

NEGATIVNO PORTRETIRANJE DRUGOGA

Čitao sam ovih dana knjigu jednog autora, čijeg imena trenutno ne mogu da se sjetim, koji je za bosanske muslimane, tj. današnje Bošnjake, sasvim znanstveno, po njemu, opravdano i argumentirano, tvrdio da su ljudi koji imaju repove. To je to negativno portretiranje drugoga. Postoje naravno velike razlike općenito govoreći. Beograd i Zagreb imaju jedan prilično negativan odnos prema Bosni i bosanskom čovjeku. U hrvatskim medijima, koje više pratim nego beogradske, ne može se desiti da se Bosna ili Bosanci, ili taj dio zemlje i ti ljudi, prikažu na neki dostojanstveniji i istinitiji način. Kada hrvatska televizija prikazuje Sarajevo, sigurno da iza toga stoji *jednodnevni trud* da bi se pronašle takve slike grada, takvi čoškovi, takvi prosjaci

i takve obrušene kuće. Sve su žene pokrivene. Donesete sliku kao da se radi o Egiptu.

AUTOVIKTIMIZACIJA

Autoviktimizacija je prisutna kod svih naroda bivše Jugoslavije posljednjih pola stoljeća, u različitim periodima. Samo se od broja žrtava u Jasenovcu do sadašnjih priča o bosanskim ratovima i Srebrenici mijenjaju akteri. Očigledno ona ima neka svoja dublja kolektivno-psihološka uporišta, u kojima je istina na strani žrtve, gdje je pravda na strani žrtve i gdje žrtva na osnovu istine i pravde može da očekuje određene dobiti ili određena prava koja iz toga treba da proističu. Da li u povjesnom, političkom ili materijalnom smislu važi uvriježeno mišljenje da je biti žrtva korisno?

KOMUNIKACIJA KAO (NE)POGODNO TLE ZA PREDRASUDE

Pitanje je da li komunikacija doprinosi razbijanju stereotipa. Decenije našeg zajedničkog življenja zapravo su doprinijele stvaranju kolektivnih etničkih stereotipa. Sada smo u jednoj sasvim drugoj situaciji kada smo politički razdvojeni i živimo u zasebnim državama. To je sasvim nova situacija i ona, sama po sebi, ne mora značiti nešto loše kada su u pitanju nove predrasude, imajući u vidu da su iskustvo zajedničkog življenja i neke pojačane i ideologizirane interkulturene komunikacije zapravo doprinijele uspostavljanju i održavanju tih predrasuda.

SANDI BLAGONIĆ

KULTURNI ANTROPOLOG, ZAPOSLEN U ZAVODU ZA POVIJESNE I DRUŠTVENE ZNANOSTI HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U RIJECI / PJ U PULI.

PREDRASUDE SU POGIBELJNE

Predrasude su izuzetno opasne. Naime, jedno je istraživanje pokazalo da je sedamdesetih godina ovo područje bilo jedno od najautoritarnijih u čitavom svijetu. Kasnije su se ti rezultati promijenili nešto nabolje. Međutim, mi još uvijek imamo društva koja su izrazito autoritarna – što znači da ljudi vrlo često misle da je adekvatni način rješavanja sukoba upravo fizičkim sredstvima, što smo, nažalost, imali prilike često vidjeti. Često je za njih karakteristična podložnost autoritetu, a, istovremeno, surovost prema podređenima. Mislim da je to, nažalost, sjajan humus upravo za instrumentalizaciju stereotipa i predrasuda. Mislim da su na ovom području ti stereotipi, u određenom kontekstu, čak i pogibeljni.

PREDRASUDE I EMOCIJE

Kada biste otišli u jedan grad, bilo koji, na prostoru bivše Jugoslavije, dakle bilo gdje, i pitali djecu u vrtiću: *Gdje su djeca bolja, ovdje*

ili u nekom drugom gradu? (tamo gdje ona nisu bila). Ona će uvek reći: *Bolja su ovdje*. Dakle, u trenutku kada već klasificirate grupu, vi sebe već određujete kao boljeg. Kada bismo se mi ovdje podijelili na dvije skupine, vrlo brzo bi jedna skupina, ili obje, o sebi mislile kao boljima. A zašto su svi stereotipi toliko otporni? Otporni su upravo zato što su zasićeni emocijama.

PODSTICANJE RAZLIKA PREDRASUDAMA

Mi smo, na žalost nekih nacionalista, vrlo slični. Postoji onaj paradoks nacionalizma po kojemu su dva čovjeka iz jednog beogradskog nebodera, jedan je Hrvat a drugi Srbin, mnogo sličnija nego što su Srbin iz Šumadije i ovaj beogradski Srbin. Ono što je nacionalistička ideologija ovih godina željela reći jeste to da smo monolitni unutar nacije, a to uvjerenje naprosto nije tačno.

HRVATI O SEBI

Analiza je pokazala da turistički vodiči u Hrvatskoj ne sadrže nikakav podatak o pripadnosti Hrvatske Balkanu. S jedne strane, svi se oni pozivaju na tu mitelevropsku i mediteransku pripadnost. S druge strane, svi strani turistički vodiči o Hrvatskoj spominju pripadnost Mediteranu, pripadnost Mitel Evropi, ali i Balkanu. Hrvatska bi to svakako mogla iskoristiti, ali zbog te slike koju želi, ona to naprosto ne dopušta, zato što je Balkanu i Srbima pripisala sve ono loše što se ponekada nađe i kod njih.

ŠTO JE SRBIN BEZ HRVATA (ZAJEDNIČKI STEREOTIPI)

Mislim, zapravo, da su nama svi stereotipi zajednički. Recimo, stereotip o tome da smo mi nevini, dok su oni drugi krivi. Naime, u procesu

identifikacija u Istočnoj Evropi, a isto tako i na području bivše Jugoslavije, reći o tome što mi jesmo, nije istovremeno značilo i reći što oni drugi jesu, već je značilo imenovati krivca za našu nevolju. I tako na svim stranama. To nije počelo u devedesetima, već krajem osamdesetih u trenutku kada su srpski mediji počeli ove hrvatske označavati kao ustaške. Tada su to, naravno, Hrvati objeručke prihvatili, pa ove počeli nazivati četničkim. Mi ne postojimo bez onoga drugoga. Odnosno, mogli bismo parafrazirati onu Tomićevu knjigu *Što je Srbin bez Hrvata?*, i obratno.

SRBI I HRVATI KROZ STEREOTIPE

Srbi se najčešće vide na onoj ideji balkanskog barbarogenija, kojima kola neka vitalna energija, za razliku od dekadentnog i kontaminiranog Zapada, Zagrepčanina, Hrvata, koji se oslikava najčešće s leptir-mašnom, a čija je, na kraju krajeva (obratite pažnju i na to) i seksualnost vrlo upitna zato što je cio njegov tjelesni habitus cenzuriran, za razliku od Beograđanina koji vjerojatno ima više otkopčanih dugmeta i njegova su usta uvijek otvoreni. Zašto? Zbog toga što se tu reproducira i stereotip muškosti. Onaj koji je imao stalno otvorenu gubicu jeste hrabar, ne brine o tome što će izreći, i to je pravo muško.

Meni se iz iskustva ova dva dana boravka u Beogradu čini da sam mogao izvući samo jednu dobru stranu ovih predrasuda. Naime, ja sam ovih dana uvjerljivo ljubazan. Odnosno, užasno ljubazan. Ima nešto što u Srbiji postoji kao običaj, a to je ono darivanje solju, kruhom i rakijom. Da se, na neki način, ritualno omekša ta granica napetosti između stranaca. Ja sam tako često ovih dana ponavljao *hvala, hvala, hvala*, upravo

zato da bih dekonstruirao tu mogućnost da me netko vidi kao Hrvata, i onda kao nekoga ko je nekako loš. I odatle sam, čini mi se, napadno ljubazan. U jednom trenutku sam shvatio da sam sebe nerviram. U Zagrebu manje govorim *hvala*. Zato tamo svi misle o meni kao Hrvat na dobar način.

Nama bi, u svakom slučaju, pomogla komunikacija. Međutim, ona prije nije bila politički moguća, a danas, bojim se, nije moguća ni ekonomski. Naravno, potrebno nam je i nešto biologije, jer naprosto neki ljudi neće odustati i naći će razloga da vjeruju u svoje predrasude.

VRIJEME JE ZA IRONIJU

Meni je sjajno kada vidimo: *Srbi nebeski narod, Danke Dojčland...* Sjajno mi je što tu ima samoironije. Vrijeme je da se mi počnemo samoironizirati. Da se zapravo počnemo sami sebi smijati, jer je, nažalost, dvadeset godina iza nas u kojima se nacija i nacionalizam i nacionalni identitet doživljavao smrtno ozbiljnim i gotovo

svetim. Upravo iz te posvećenosti nacionalnom nalazi se i leži uzrok naših nesreća.

DIJALOG

PREDRASUDA POGAĐA

Š. FILANDRA: I stereotipi i predrasude znaju pogađati zato što su u osnovi istiniti.

S. BLAGONJIĆ: Ne mora da znači da su u osnovi istiniti. Ja se ne bih složio.

Š. FILANDRA: Ne moraju biti istiniti, ali pogađaju. Kada su u pitanju npr. vicevi i Bosanci, ja se s tim slažem. To je jedan oblik jedne duhovne autorefleksije, jednog rasterećenja, jedne samosvijesti. Izraz je jednog pozitivnog odnosa prema sebi i spremnosti da se suočite s vlastitim nedostacima. To je zezanje na vlastiti račun.

NEDUHOVITI HRVATI I LIJENI CRNOGORCI

S. BLAGONJIĆ: Ja vas mogu uvjeriti da su Hrvati neduhoviti.

Š. FILANDRA: Slažem se s kolegom Sandijem. S aspekta bosanskog smisla za humor – Hrvati nemaju smisla za humor.

B. JELUŠIĆ: Ja Hrvate shvatam šire, kao Dalmatince. A tu je smisao za humor itekako veliki.

S. BLAGONJIĆ: Svojevremeno sam bio na Svetom Stefanu i pitao sam jednog ondašnjeg gospodina za najbliži restoran, a gospodin kaže: *Evo, imate prvi restoran petnaest minuta uzbrdo*. I tako smo, moje društvo i ja, krenuli do tog restorana i stigli nakon dobrih tri minuta hoda. Možete da zamislite koji su sve stereotipi i koje su sve vrste interpretacija krenule na taj račun. Mi smo, naravno, tu dobili određenu potvrdu toga stereotipa. Međutim, na ovom primjeru možemo videti kako stereotipi i predrasude funkcioniraju. Mi smo, istovremeno, trebali zanemariti vjerojatno desetke slučajeva s tog ljetovanja gde su ti isti Crnogorci bili vrlo radni, vrlo brzi i vrlo uslužni. Dakle, predrasude su sjajna stvar u tom smislu što onaj koji hoće, uvijek može naći potvrdu za njih. Pa makar i onda kada ih nema. Zato uvijek selekcioniramo sadržaj koji dobijamo.

ŠTA JEDNI O DRUGIMA MISLE U EVROPI

HOLANDIJA: S jedne strane, Holandane drugi vide kao najopuštenije u Evropi jer su tamo svi drogirani. Holandani, s druge strane, gledaju s visine na gotovo sve ostale.

GRCI: Evropljani ih smatraju neradnicima i prevarantima koje Evropa mora da izdržava. A da nema Turaka i Amerikanaca, Grci bi najviše mrzeli Evropljane. Ovako su žitelji Evrope tek na trećem mestu.

DA LI JE MOGUĆE DA SE U OKRUŽENJU OVAKO SPAKUJE NAJGORE ŠTO JEDNI O DRUGIMA MISLIMO?

Š. FILANDRA: Jeste, ali mislim da nema dovoljno inicijatora u tom smislu. Ljudima je apsolutno previše ekonomskih i političkih tema koje se vrte u poslednjih dvadeset godina, i to bi bilo jedno veliko osvježenje.

S. BLAGONJIĆ: Mislim da svakodnevno imamo priliku vidjeti u novinama šta mislimo jedni o drugima, na najgore moguće načine.

Na primjer, prošlog tjedna bila je jedna emisija na hrvatskoj televiziji gde je jedan srpski povjesničar izjavio doslovce da su Hrvati, bez ostatka, primitivni, a, istovremeno, hrvatski je sagovornik, a to su svi hrvatski mediji, zanimljivo je, prešutjeli, odgovorio da je riječ o srpskim poslovima. Riječ je o tome da se ti mitovi dnevno i danas stalno reproduciraju. Nešto što je još zanimljivo kada govorimo o Evropi, u čemu smo mi određeni specifikum jeste slijedeće: jedno istraživanje vršeno u petnaest zemalja Evrope pokazalo je da samo u tri slučaja najomraženiji narod jeste ujedno i susjed. Kada bi se to isto istraživanje radilo na ovim prostorima, naravno da bi rezultat bio bitno drugačiji.

B. JELUŠIĆ: Još nijesmo spremni da se smijemo na sopstveni račun. Čini mi se da ekonomska situacija, koja je teška, ide nekako u dva smjera. Jedan je da možda počinje da relaksira tu vrstu etnonarcizama, a drugi je da nam, baš zbog toga što smo osiromašili, više i nije do smjeha. Tako da imamo problem.

DOBNE, RODNE, STAROSNE I SEKSUALNE PREDRASUDE

B. JELUŠIĆ: Dobni stereotip je, odnosno, hajde da prvo bude rodni, nešto zbog čega sve naše zemlje gube jako mnogo novca. U principu ima više obrazovanih žena koje završe fakultet, ali donosilac politike uvijek je muškarac. Sve ono što se ulaže u žensku radnu snagu društvo ne dobija natrag, jer postoji predrasuda da one u određenom trenutku ne mogu da budu na nivou muškarca. Tom pričom da treba biti mlad i lijep, da se jedna žena od šezdeset godina prosto neće fotografisati i ići u emisiju tako da izgleda kao da ima šezdeset godina, zapravo se negiraju nekakve esencijalne stvari vezane za svako biće, to je nešto što užasno šteti ljudima. To je kontraproduktivno i čini mi se da osiromašuje u cjelini kvalitet života, i zajednice i pojedinaca.

D. STOJANOVIĆ: Ja sam imala jedno čudno iskustvo kada sam razgovarala sa čovekom koji ne vidi. Shvatila sam da mi je mnogo teže da razgovaram s tim čovekom nego kada upotrebljavam određeni pogled, gest i tako dalje. Morala sam druge stvari da upotrebim. Tada sam shvatila da

mi koristimo naš izgled, koji ne mora biti lep, ali koristimo neke delove da naglasimo da nas bolje čuju.

B. JELUŠIĆ: Mislim da je to slučaj i kada je riječ o intervjuu za posao. Čula sam negdje da gotovo sedamdeset posto više mogućnosti da bude primljen ima čovjek koji dođe i ostvari lični kontakt, i ako je, pritom, još i zgodan ili zgodna. Ali to sada stvara problem s poslovima. Dođete u neke godine kada više nema prijatne spoljašnjosti, a izgubite posao i ne možete se zaposliti. Podrazumijeva se da na poslu treba lijepo da izgledate, da ne rastjerujete mušterije.

AUTOIRONIJA NA DJELU

B. JELUŠIĆ: Ja sam toliko vrijedna da radim čak i radnim danima.

S. BLAGONJIĆ: Ja sam danas ostavio sobu u takvom stanju da sam bio uvjeren da će sobarice promijeniti stereotip o pedantnim Hrvatima.

Š. FILANDRA: Ja sam Bosanac koji ne voli čevape.

D. STOJANOVIĆ: Srbi su heroji, ali su izgubili poslednja četiri rata.

II POGLAVLJE

KAKO PREŽIVJETI

Pedesetogodišnjaci koje izdržavaju roditelji i roditelji koje izdržavaju pedesetogodišnjaci; sadržaj potrošačke korpe sveden na elementarne artikle; investicije koje ne idu gdje bi trebalo, zaduživanje i ekonomski rast nijesu praćeni razvojem – samo su neke od ekonomskih slika regiona.

Ekonomska depresija u kojoj su već godinama zemlje u okruženju još uvijek čini aktuelnim pitanje: Kako preživjeti?

Gosti druge epizode serijala *Okruženje*: Svetlana Cenić, Vladimir Gligorov, Saša Popović i Miroslav Zdravković, pokušali su da daju odgovor građaninu koji se još davno začudio: *Znam da sam siromašan, ali ne znam zašto!*

MIROSLAV ZDRAVKOVIĆ

UREDNIK WEB PORTALA

MAKROEKONOMIJA.ORG, BEOGRAD

U EKONOMSKOJ DEPRESIJI

Srbija i Bosna su u identičnoj poziciji; one su nekih 37% ispod nivoa 1989, Hrvatska i Makedonija su bile prevazišle taj nivo, ali ih je kriza opet vratila na taj nivo ili su, čak, malo ispod njega. Tako da, što se tiče nivoa standarda, mi nismo u ekonomskoj krizi, mi smo u ekonomskoj depresiji. Depresija je stanje velike, duboke krize, to je pad koji je viši od 10% u odnosu na raniji vrh.

RAZVOJ KAO NADUVANI BALON

Osnovno i najbitnije jeste da je nivo industrijske proizvodnje više nego prepolovljen i da je način na koji se Srbija razvijala nakon dve hiljadite godine bio, kao i ova svetska kriza, naduvavanje balona. Nije se radilo o nekom realnom rastu nego se radilo o zaduživanju, što je, doduše, karakteristika svih zemalja iz okruženja. Rast nije bio baziran na rastu industrijske proizvodnje, samim tim, i pad koji se desio, desio se onima koji su najviše prosperirali kroz rast zarada u evrima, i tako dalje.

ZBUNJUJUĆE STATISTIČKE SLIKE

Skrenuo bih ovde pažnju na prosečne zarade. Veoma je važno koliko ljudi prima zaradu, kao i način kako se stiže do tog proseka. Ako zarada u bilo kojoj državi raste, a, pritom, bez posla ostaju oni ljudi koji imaju najniže zarade, to znači da, na primer, jedna opština u kojoj imamo sto zaposlenih u elektroprivredi sa deset hiljada stanovnika, ima prosečnu zaradu od hiljadu evra. Recimo, neka druga ima prosečnu zaradu od dvesta, ali od tih deset hiljada ljudi radi deset puta više njih. To znači da je ta opština mnogo življa u odnosu na onu prvu. Statistička slika koja se dobija prilično je zbunjujuća. Mnogo je važnije koji je fond zarada, na koji način se formira prosek i koje su razlike na nivou delatnosti.

CIJENA NAFTE

Dok je cena nafte rasla, mi smo, s jedne strane, gubili kao potrošači, ali, s druge strane, milijarde su dolazile onima kojima su se zaduživali i trošili više. U tom kontekstu mislim da svako govori i žali se da je njemu najgore. Međutim, ovde se sada objektivno radi o tome da se spremaju neke stvari u Iranu, spremaju se neke veoma loše stvari u celom svetu, a cena se plaća kroz poskupljenje nafte.

KUPUJEMO MOBILNE, NEMAMO ZA RAČUNE

Kada se pogledaju statistički podaci, nebitno da li je Srbija, Hrvatska, Bosna, Crna Gora ili Makedonija u pitanju, mi imamo žestoku podvojenost između artikala koji se kupuju. Na primer, u svim ovim zemljama, s jedne strane, ogromna je vrednost uvoza mobilnih telefona i svih luksuznih dobara, dok, s druge strane,

većina stanovnika, 70–80%, mimo osnovnih životnih namirnica, čak ni račune ne može da plati. Za mobilne telefone, ali i za slične proizvode, laptopove, i te kako se mnogo izdvaja i troši. No, to je, ipak, jedan deo stanovništva, neka materijalna elita koja sebi uvek mora da priušti najnovije proizvode.

KRAJ KRIZE ZA 3-4 GODINE

Hajde, budimo optimisti, recimo da će se evropska kriza završiti za jedno tri-četiri godine. Da će nas Evropa tada sve zajedno povući za uši naviše da se izvučemo iz blata u kome jesmo.

SVETLANA CENIĆ

EKONOMISTKINJA, BANJALUKA

PITANJE ZA KREATORE EKONOMSKE POLITIKE

Pitam ih: zašto kreiraju ekonomsku politiku kao da treba zakrpati vodokotlić samo na jednom mestu, a nema veze što će sutra sva kanalizacija da ode, što se misli samo od danas do sutra i što su prevashodno u pitanju lični interesi? Treba raditi. Rad je totalno obezvređen, imamo psiho-

logiju: ne treba ništa raditi, nešto će se desiti i čekaj da ti drugi reši probleme.

VLASTI U ZONI SIVE EKONOMIJE

Svi njihovi prihodi su ispod stola. Nisu sigurno u legalnim tokovima. Prema tome oni su u zoni crne ekonomije. Sad mi očekujemo da stanovništvo izvedemo iz sive ekonomije i uvedemo u legalne tokove, a pojedinci prehranjuju dva ili tri člana porodice. Recimo, okopavaju vrt, čiste po kućama, čuvaju malu decu. Oni jesu u zoni sive ekonomije, ali obavljaju nešto korisno, prehranjuju porodicu, zadovoljavaju neke potrebe. Tako da bih ja išla na teranje sive ekonomije od samog vrha.

PROSJEČNE ZARADE

Zaposleni građanin Nemačke u proseku zaradi neto 11,7 evra za jedan sat svog rada, što je od tri do šest puta više nego što zarađuju zaposleni u zemljama našeg regiona. Računica pokazuje da se u Nemačkoj, u proseku, radi tri minuta da bi se kupio litar mleka. U Hrvatskoj je potrebno u proseku 10 minuta rada, u Crnoj Gori 14 minuta, u Bosni i Hercegovini 16 minuta, u Srbiji 19 minuta, a u Makedoniji za litar mleka prosečno mora da se radi 21 minut.

Treba da odete u Bosnu i Hercegovinu i da pitate onog radnika na građevini koliko mu treba da zaradi za litar ulja. I to one radnike koji rade najteže fizičke poslove. Oni rade za dvadeset do trideset maraka dnevno, i to su sretni ako dobiju takav posao. To je od deset do petnaest eura. Dvadeset eura dnevnicu, šta vam je, pa oni bi vas ovde ljubili za ovakvu statistiku. Ovde je umešano ono što mi zovemo meso i kupus.

Pa u tekstilnoj industriji plate su trista pedeset maraka. Sto sedamdeset i pet eura, sretni su ako je redovna i ako je dobiju. Pa onda podelite to na sto sedamdeset i dva radna sata.

SOCIJALNO ISKLJUČENO STANOVNIŠTVO

Imamo socijalno isključeno stanovništvo. To su ljudi koji, ne samo što nemaju posla, nego jednostavno ne znaju ni šta su njihova elementarna ljudska prava, ljude koji su isključeni iz života, iz dešavanja, iz odlučivanja, jednostavno iz svega. Znači, kada je neko nezaposlen, sedi kod kuće ili čeka na posao, čeka platu dvadeset meseci, on je isključen apsolutno iz svega, posebno iz odlučivanja, a ne zna čak ni gde da potraži svoja prava.

KAZATI GRAĐANIMA ISTINU

Zadatak svih nas je da građanima kažemo istinu, da ih naučimo. Većina građana u regionu misli da je budžet nešto što Deda Mraz donosi prvog. Oni ne mogu da shvate da se nešto puni i prazni svakog dana. Jednostavno zato što su neinformisani. Pružite mu kvalitetniju informaciju, dajte mu istinu koliko god vas mrzi zbog toga što mu govorite istinu, ali time stvarate demokratsko okruženje i zrelijeg građanina koji će znati da prepozna i ekonomsku politiku.

BEZ KRAĐE DO DOBRIH REZULTATA

Ja sam bila godinu dana u Vladi³, imam šta da pokažem. Ostavila sam suficit i rast industrijske proizvodnje bio je 23%. Zašto? Kratko i jasno – nije se kralo. Tamo gde nema krađe, a ima malo discipline, vidljivi su rezultati. I to ne može da

pobije niko. Brojke govore. Dva i dva su četiri, kako god ga mi šminkali na osamnaest.

ŠTA NAM JE ČINITI

Dok god svaki od građana čeka da neko za njega reši problem, neće se ništa uraditi. Reći ću samo za Bosnu i Hercegovinu, tamo važi ono: *Ne talasaj, čuti, dobro je, ne puca se, izdržao je Mujo i gore!* i slične tužbalice. A praktično ga vlast lagano navikava na sve gore i gore. K'o onaj primer sa žabom. Skuvano je tri i po miliona stanovnika. Sad treba vratiti proces nazad. Naravno da to dugo traje. Međutim, i dalje tvrdim da sa kratkim zahvatima, i sa pet-šest zahvata u ekonomiji, mnogo se može krenuti i iskoračiti. Poručiću vlastima neka razmisle o sistemu zapošljavanja na drugom principu, kao što je *portfolio zapošljavanje*, čime bi se poboljšala mobilnost radne snage, više punili fondovi. Nadalje, finansijska i fiskalna disciplina, plaćanje obaveza u roku od četrdeset do maksimalno šezdeset dana i, naravno, ulaganje u istraživanja. Poruka građanima je: *nikada ne uzimajte kredit da biste pokrili stare obaveze jer se onda, kao i država, vrtite u začaranom krugu. I nikada ne nasedajte na ona obećanja o brznoj zaradi. Sve što je onako isuviše dobro da bi bilo istinito, najčešće i jeste neistinito.*

³ Dr Svetlana Cenić je bivša ministrica finansija u Republici Srpskoj.

SAŠA POPOVIĆ

PROFESOR EKONOMSKOG FAKULTETA U PODGORICI

KUDA IDU INVESTICIJE

Jasno je da treba pratiti tokove novca, nije to problem. Kroz strane direktne investicije novac je ušao u zemlju, ali taj novac, recimo, konkretno u Crnoj Gori, nije otišao kroz grinfield, kroz nove investicije, kroz otvaranje novih radnih mjesta. On je otišao na vlasničku koncentraciju, na kupovinu nekretnina, tako da nije imao onu polugu koja bi pokrenula privredni rast u Crnoj Gori na način na koji bi trebalo. Uostalom, ako se osloni privredni razvoj na strane direktne investicije, to vam je kao da održavate nečiji organizam na infuziji. Dok infuzije ima, sve je u redu. Onog trenutka kada pacijentu isključite infuziju, on ima ozbiljan problem, tako da se moraju tražiti alternative takvom načinu finansiranja privrednog rasta u nekoj zemlji. Ja mislim da to zavisi od ekonomske politike pojedinih zemalja. Problem je što se ekonomska politika vodi samo do granica mandata političkih elita, i što se u dugom roku zaista ne sagledavaju problemi koji će prije ili kasnije doći do izražaja, recimo, regionalna disproporcija u Crnoj Gori, to mučenje s industrijskim sektorom, i tako dalje. Da li dominantno ići ka industriji ili ka turizmu i ka uslugama? Dakle, to je sada konkretno pitanje

orijetancije privrednog razvoja Crne Gore, i to nijesu mala pitanja.

ZNAM DA SAM SIROMAŠAN, ALI NE ZNAM ZAŠTO

Rečenica jednog makedonskog građanina već godinama mi odzvanja u glavi. Čovjek se jednom prilikom javno zapitao: *Ja znam da sam siromašan, ali ne znam zašto*. Takvo jedno pitanje je praktično udarilo šamar društvu. Ako pojedinac učini sve što je do njega i dalje je nezaposlen – čija je onda odgovornost njegova nezaposlenost? Da li je to društveni problem ili individualni problem? Na stranu ljudi koji ne žele iz bilo kojeg razloga da preuzmu odgovornost za svoju ekonomsku sudbinu. Ali dajte nam okruženje u kojem imamo zaista jednake šanse i u kojem nemamo ekskluziju, odnosno nedostatak šanse da radimo.

HALO POTROŠAČKA KORPA

Britanski zavod za statistiku, koji prati cene oko sedam stotina vrsta robe i usluga, menja sadržaj potrošačke korpe jednom godišnje kako bi ukazao na promene ukusa i trendova. Kada su u potrošačku korpu, koja se koristi kao metoda merenja zvanične stope inflacije, u Britaniji dodati tablet računari poput Eplovog *ajpeda* i Samsungovog *galaksi taba*, prosečna potrošačka korpa u našem regionu preko noći postala je znatno oskudnija.

Mislim da je u pitanju neka velika greška, odmah da vam kažem. Mislim da nema Crnogorca bez kvalitetnog mobilnog telefona, prema tome u pitanju je samo statistički obuhvat, a ne zaista sadržina potrošnje na terenu kakva jeste u stvarnosti. U Crnoj Gori je taj pokazatelj zaista prestižan, mi smo praktično imali duplo više telefonskih priključaka, odnosno kartica, u

odnosu na broj stanovnika. Za mobilni telefon očigledno ima novca, a mobilnog telefona nema u potrošačkoj korpi. Mislim da tu negdje postoji debalans u obračunu, ali ako pogledate malo bolje šest artikala potrošačke korpe, da ih sve skuvate u jednu kašu, ipak ne biste mogli od toga živjeti.

VLADIMIR GLIGOROV

EKONOMISTA BEČKOG INSTITUTA ZA
MEĐUNARODNA EKONOMSKA ISTRAŽIVANJA

ČITANJE STATISTIKE

Statistika je poboljšana u poslednje vreme, ali je problem u tome što ljudi koji gledaju podatke ne tumače to kako valja, ne dovode stvari u vezu, tako da je to ono što, u stvari, zbunjuje. Kada je reč recimo o Makedoniji, nije plata ključni problem nego zaposlenost. Kada je reč o Srbiji, tu nije plata toliki problem, nego gubitak otprilike šesto hiljada zaposlenih u poslednjih nekoliko

godina. Kada je reč o Bosni i Hercegovini, tamo je problem ogromna nezaposlenost, više nego sve drugo. Imate podatak, prema anketi o radnoj snazi koja hvata one koji rade na crno, i podatak koji se dobija pri registraciji s biroa, koji ne obuhvata one koji rade na crno, i zbog toga svuda imate višu stopu nezaposlenosti kada gledate na biro, nego kada uzmete po anketi radne snage.

DUGOVI

Najveći deo dugova jeste onaj koji su uzimala preduzeća, pre svega za trgovinu i za građevinu. I to je sad, u stvari, najveće opterećenje u celom regionu. Sama visina duga nije toliko veliki problem, ali to usmerenje na, pre svega, usluge i potrošnju jeste ono što je najveći problem.

SIROMAŠNE ZEMLJE – SIROMAŠNE KORPE

Potrošačka korpa se sastavlja iz faktičke potrošnje. Ako domaćinstvo troši 60, 70, 80% zarade na hranu, onda to mora da uđe kao dominantno u potrošačku korpu. Tako da dok to ne padne na 20 ili 30%, vi ne možete očekivati da će u potrošačkoj korpi imati ogromnu ulogu ni mobilni telefon, ni avionske karte, ili šta se već stavlja u drugim zemljama. Ovo su siromašne zemlje koje imaju siromašnu potrošačku korpu.

DIJALOG

KOD RODITELJA NA HLEBU

S. CENIĆ: Ovo je posebna sredina i sasvim je moguće da nas roditelji izdržavaju kao što i naše roditelje mi izdržavamo. Ja te slučajeve gledam gotovo svakog dana.

M. ZDRAVKOVIĆ: U Italiji su mladi u svojim domaćinstvima do tridesete godine, a na Balkanu mahom većina formira sopstvenu porodicu kod svojih roditelja. Ako imamo, na primer, maltene identičan broj zaposlenih i penzionera, kao u Srbiji, a ista je situacija u Bosni, onda su penzioneri najdragocenija bića koja finansiraju ove koji su ili bez posla ili imaju niske zarade.

S. POPOVIĆ: Tranziciona vremena su, u Crnoj Gori, vjerujem i u regionu, rodila dvije vrste sirotinje, kako to lijepo kaže Božena Jelušić, profesorica književnosti. Jedna vrsta sirotinje su oni koji ništa nemaju, a druga vrsta sirotinje su oni koji bi da je sve njihovo.

RAST I RAZVOJ

U odnosu na 1986. godinu, industrijska proizvodnja u Srbiji danas je za 63 odsto manja. Bruto društveni proizvod pao je za dve trećine. Od početka tranzicije, sve bivše socijalističke zemlje imale su pad bruto društvenog proizvoda, ponekad i drastičan. Poljska, Slovenija i Mađarska nivo svog bruto društvenog proizvoda iz 1989. godine dostigle su tek 6, 9 i 11 godina kasnije.

S. CENIĆ: Ja se nikada neću složiti da je BDP jedino merilo. Rast ne znači i razvoj. Možda možete zaraditi, ne znam ni sama koliko više u državi, ali ne znači da je to ravnomerno raspoređeno, ne znači da ide svima. To, evo, pokazuje i činjenica da raste broj siromašnih i socijalno isključenog stanovništva, koji je sada negde oko 63%. BDP, njegov rast, zaista ne garantuje kvalitet života.

S. POPOVIĆ: Da bismo lijepo shvatili rast i razvoj, mislim da niko od nas ne bi želio da njegovo dijete samo raste, a da se istovremeno ne razvija. Dakle, da razvija emotivne, sazajne sposobnost,

i tako dalje. To je u suštini razlika između rasta i razvoja. A druga stvar koja mi se čini jako važnom jeste da BDP nije osnovna mjera prosperiteta društva. Imamo jedan interesantan paradoks u ekonomiji, zove se Isterlinov paradoks, koji kaže da sa porastom zarada, odnosno prihoda i zarada, čovjekova sreća raste samo do određene tačke. Poslije te tačke, njegovo zadovoljstvo životom, njegovo shvatanje životne sreće uopšte nije vezano za nivo prihoda. Prema tome, čini mi se da smo još uvijek u fazi kada našu sreću možemo kupovati novcem jer nijesmo dosegli gornje granice prihoda.

DOMAĆINSTVA SE OPREZNIJE ZADUŽUJU OD DRŽAVE

M. ZDRAVKOVIĆ: U Srbiji je sedamdeset milijardi evra više potrošeno u prethodnih jedanaest godina, zapravo, sedamdeset milijardi evra se slilo, šezdeset milijardi je potrošeno, deset milijardi je rast deviznih rezervi. Od tih šezdeset milijardi, pedeset i pet milijardi jeste deficit, finansiranje uvoza većeg od izvoza i još pet milijardi je otišlo na otplatu spoljnih obaveza. Problem su izvori. Od sedamdeset milijardi priliva, trideset milijardi su doznake, po petnaest milijardi predstavlja novo zaduživanje i direktne strane investicije, sve ostalo je jako bitno niže, i to je osnovni generator naše neefikasnosti u regionu. Pandan spoljnom dugu jeste ogroman trgovinski deficit i nekonkurentnost. Svi bismo da živimo na uslugama a ne na radu, i svi bismo, po mogućnosti, da živimo na kredit. Mislim da su domaćinstva mnogo opreznija u zaduživanju nego što je država.

S. CENIĆ: Nivo spoljnog zaduženja nije kriterij koji odgovara na pitanje zašto je ekonomija loša.

Trećina stanovnika u Bosni i Hercegovini živi u siromaštvu, i 63% njih je socijalno isključeno. To su frapantni podaci. Nauka bi trebalo da da odgovor kako preživljavaju, jer je unutrašnji dug ogroman, nelikvidnost privrede ogromna, a što se tiče dostupnosti novca – toliko su dobri klijenti svi nivoi vlasti, da za stanovništvo ostaje manje. Stanovništvu zapravo ništa i ne preostaje. Isključe mu struju, isključe mu vodu i šta da radi drugo nego da se isto kao i država zadužuje da podmiri dugove. I tako zajedno idu u jedan začarani krug, vrlo loš krug nelikvidnosti.

S. POPOVIĆ: Osnovni problem vidim u tome što se zadužujemo da bismo vraćali dugove. To vam je kao da duvate u vatru s namjerom da je ugasite. I to novo zaduživanje uglavnom služi za servisiranje prošlih dugova, a ne vidim da je osnovna funkcija duga da disciplinuje menadžment, dakle političku elitu ili menadžment preduzeća.

KREIRANJE SOCIJALNE POLITIKE UZ POMOĆ CIJENE STRUJE

S. POPOVIĆ: Tu se trguje na jednom neformalnom tržištu, da kažem, ljudima, i ta njihova veza s električnom energijom, benzinom i tako dalje – odlična je poluga za manipulaciju. Ono što je problem, konkretno u Crnoj Gori, jeste to da smo mi taoci KAP-a, Kombinata aluminijuma u Podgorici, koji je značajan potrošač industrijske struje, i mi praktično subvencioniramo kombinat da bismo održali neku vrstu socijalnog mira... A žestoko plaćamo struju. Ja sam, kao građanin Crne Gore koji živi u, ekološkoj državi (makar deklarativno), spreman da plaćam skuplju struju ukoliko to moju životnu sredinu zaista čini bolje očuvanom. Ali, ako toga nema,

onda mi je duplo skuplje. Em plaćam ovako skupu struju, em opet ne živim u čistom i divnom okruženju.

S. CENIĆ: U Bosni i Hercegovini morate biti direktno konektovani s partijskim ili nacionalnim vođom da ga pitate i kako treba da razmišljate. Prema tome, nažalost, mozgovi su isprani. Pogledajte paradoks. Mi sada pričamo da je jeftina struja u Bosni i Hercegovini i da je, zaboga, ona instrument socijalne politike. Ona je jeftinija kada se izvozi. Ona je za našu industriju mnogo skuplja, iako kažu u Bosni i Hercegovini ima viškova struje. Ima viškova jer industrija ne radi, domaćinstva su najveći potrošači, pritom je ona skuplja za domaće tržište nego što je u izvozu. Po čemu je to onda instrument socijalne politike?!

V. GLIGOROV: To je isto kao s demokratijom. Vi na kraju krajeva birate tu vlast koja vam obećava da će vam držati cenu struje niskom. Prema tome, to je to. Vi ne možete da kažete da niste imali prilike da tu vlast birate. Sad može se raspravljati o dve dodatne stvari. Jedna je: koji su uslovi formalni? Imate, recimo, zemlje u ovom sklopu zemalja koje imaju relativno ograničenu demokratiju. Drugi problem je da imate nametnutu agendu – teme koje su važne za izbore. Do sada su te teme vrlo često bile neekonomske, u raznim zemljama. Pre svega nacionalne. I onda imate ishod kakav imate. U krajnjoj instanci, ako građanin smatra da želi da plaća višu cenu struje i ako želi da ima bolju vladu, ili da ima bar privatizovan taj sektor, on treba da izabere partiju koja to nudi.

S. CENIĆ: Privatizacija bez pravne države znači pljačku, i mi smo imali pljačkaške privatizacije. Imali smo, evo, u Republici Srpskoj i prodaju

naftne industrije takozvanim Rusima, jer niko još uvek ne zna strukturu vlasništva. Evo dokle smo došli, mi i dalje imamo najskuplje gorivo. A budžetu se duguje sto pedeset miliona za obaveze. Evo vidite šta radimo sa svojim resursima kada nema pravne države.

M. ZDRAVKOVIĆ: Ovde ipak vlada jedno veliko licemerje vezano za socijalnu politiku preko cene struje. Naime, kada svako od nas pogleda svoj novčanik i svoje račune, u zbiru na usluge mobilne telefonije trošimo mnogo više u svim zemljama pojedinačno i tako možemo videti koliko zarađuju naši elektrosistemi. Ovo je jedno suludo urušavanje energetske sistema zarad neke, nazovimo, socijalne politike koja je totalno besmislena.

KAKAV NAROD – TAKVA VLAST

S. POPOVIĆ: Često narodi imaju vlast onakvu kakvu zaslužuju.

S. CENIĆ: Pa onda se, Saša, vrtimo ukруг. Znači mi potcenjujemo naše građane da su nedotupavni jer zaslužuju ovakvu vlast kojoj treba biti suđeno za genocid nad ekonomijom. Ja mislim da je stvar prosvetliti građane, i stvaran cilj ove emisije je reći im istinu.

M. ZDRAVKOVIĆ: Ja ličnu misiju, kroz bavljenje statistikama, upravo vidim u tome da se istina nabije na nos svakome, od političara do naroda. Ipak, ne bih ulazio u ovo kakav narod – takva vlast jer onda zaista dolazimo i do rasnih teorija i do toga da li smo mi kao ljudi sposobni da idemo toliko nisko.

S. POPOVIĆ: Znate, to je samo jedan stepen demokratske dozrelosti društva. Da li vi političara vidite kao nekoga pred kim treba da stojite mirno i da se tresete od straha ili su oni agent vašeg

interesa na društvenoj sceni? O tome govorim, znate. Morate tražiti njihovu odgovornost do poslednjeg eura za koji su oni zaduženi. Ako narod za to nije sposoban, onda zaista zaslužuje takvu vlast. To je bila moja poenta, i ništa drugo. I mislim da se to upravo dešava da u ogledalu političara vidimo odraz sopstvenog lica.

DA BUDE KAO OSAMDESETIH

M. ZDRAVKOVIĆ: Da bi nam bilo kao osamdesetih, potrebno nam je petnaest do dvadeset, možda i trideset godina. Znači čitava generacija od danas.

S. CENIĆ: Da, ima ona magična brojka jedan kroz sedamdeset dva, pa onda vidite koliki je rast, podelite to i dobićete broj godina.

V. GLIGOROV: Ovde je problem u Bosni i Srbiji, pre svega, a najveći deo problema je, u stvari, naročito kada je o Srbiji reč, pad industrijske proizvodnje koji je dramatičan u odnosu na ono stanje iz osamdesetih. Tako da mi sigurno govorimo o deceniji, deceniji i po, da se pri normalnoj stopi rasta, dođe do nivoa osamdesetih.

III POGLAVLJE

MEDIJI

Mediji su devedestih ratovali svojim oružjem. Izgubila je profesija. Malobrojni, koji su i tada dostojanstveno branili principe novinarstva, ostali su, nastavimo li terminologijom rata, ratna siročad na rubu društvene pažnje i balast koji narušava harmoniju političkih centara moći, tajkuna i korumpiranih pojedinaca i grupa.

Vremena se, iako sporo, ipak, mijenjaju. Prilagođavanje novim tehnologijama i zakonima tržišta, s jedne strane, i oslobađanje od pritisaka vladajućih političkih garnitura, s druge, zahtijeva i vrijeme i napor. Komunikacija i razmjena mišljenja novinara u regionu (budući da se manje-više susreću s istim teškoćama) jedan je od načina da se umjesto novouspostavljenih pravila⁴: bilo tko, bilo što, bilo kad, bilo gdje i budzašto, vratimo standardima profesionalnog novinarstva i vijestima iz kojih je provjereno i jasno: ko, šta, kada, gdje i zašto. Tako misle i gosti treće epizode *Okruženja*: Milka Tadić-Mijović, Tomislav Klauški, Vildana Selimbegović i Nataša Tešanović.

4 Boris Dežulović, *Pet temeljnih načela novog novinarstva*

MILKA TADIĆ-MIJOVIĆ

IZVRŠNA DIREKTORICA NEDJELJNIKA
MONITOR, PODGORICA

(NE)SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

Mislim da se mi zaista nikada nijesmo suočili s našom prošlošću i da je to jedan od najvećih problema svih ovih naših država. Recimo, kod nas u Crnoj Gori Milo Đukanović⁵ je predstavljen kao mirotvorac, iako je bio jedan od glavnih podstrekača i učesnika rata. On je, paradoksalno, dobio i neku mirotvoračku nagradu, i kada smo mi rekli: *Čekajte, pa mi se ipak nečega sjećamo, nijesmo sve zaboravili!*, onda je počela čitava lavina na nas da smo mi u stvari ti koji smo bili u ratu, a ne Đukanović. Tako da uz sve imate čitave timove, mislim dobro obučene timove, koji stvaraju jednu novu stvarnost, u stvari zamagljuju suštinu stvarnih procesa i događaja.

POLITIKA I TAJKUNI

Kod nas su politika i tajkuni jedno te isto. Čitava moć je praktično u rukama jedne familije, vladarske familije. Poslije ovih dvadeset godina, lakše bi nam bilo da nas je neko okupirao. Više

bi ostalo nego poslije tog braka između vladarske familije i tajkuna.

CIJENA NEZAVISNOSTI

Plaćamo cijenu nezavisnosti. Često smo na sudu. Nemamo dovoljan broj oglašivača. Mislim da je, u stvari, glavni problem što političari održavaju jedno stanje ni rata ni mira, dok se odvija velika pljačka. I upravo to koncentrisanje na onog drugog koji je đavo, njima omogućava da tu pljačku nesmetano vrše.

POPLAVA INFORMACIJA

Mogli bismo reći da postoji poplava nevažnih informacija. Informacija koje apsolutno ništa ne znače. Da dođete do pravih informacija, ko stoji iza, recimo, neke privatizacije, užasno je težak posao. Posao koji nekada traje godinama. Ne možete uopšte da otkrijete ko u stvari stoji iza recimo *ofšor* firme koja je kupila neku od ključnih fabrika u vašoj zemlji. Ko u stvari dobija novac u tim sumnjivim dilovima? Poplava informacija koje ništa ne znače, onda tabloida koji pišu o raznim nebitnim stvarima, služi da bi se ove suštinske i značajne stvari sakrile.

NOVA PRAVILA NOVINARSTVA

Boris Dežulović: *Pet temeljnih načela novog novinarstva: bilo tko, bilo što, bilo kad, bilo gdje i budzašto. Odnosno pet što: što kraće, što bizarnije, što šokantnije, što banalnije i što gluplje. To postaje profesionalni standard.*

Mislim da ima jako puno medija koji mogu potvrditi riječi Borisa Dežulovića. Mislim da je značajno oduprijeti se i stvarno istrajati na onim principima kojima su nas učili – da budemo što

5 Bivši premijer Crne Gore i lider vladajuće Demokratske partije socijalista

profesionalniji i da se bavimo zaista suštinskim i značajnim pitanjima u društvu.

TOMISLAV KLAUŠKI

KOLUMNISTA PORTALA *INDEX.HR*, ZAGREB

SINERGIJA MEDIJA

Svi mediji su sada jedna velika sinergija – novine na internetu, televizija na internetu. Sve to postaje jedna velika korporacija. Sjutra će *Index* izaći kao novine, novine će biti na internetu. Dakle, to će sve biti jedna velika sinergija jer su to tehnologije. *Ajped*, *ajfon*, fejsbuk... sve to su bliske medijske komunikacije, i mediji se naprosto tome moraju prilagoditi. Nema više dinosaura koji nisu na internetu, koji samo hoće ići na kiosk. To je kraj. Jednostavno se moramo s tim pomiriti, i onda se početi prilagođavati tome.

PROBIJANJE LEDA

Navesti ću primjer haških presuda hrvatskim generalima kada je 90% hrvatske politike i 90% hrvatske javnosti bilo šokirano i iznenađeno osudama Anti Gotovini i Mladenu Markaču. *Index* je bio jedan od rijetkih medija koji je okrenuo priču i počeo forsirati tu tvrdnju da Hrvatska nije osuđena, nego da su osuđeni ratni zločinci. Od

Indexa se zapravo proširila hrabrost u našem društvu da neko zaista to smije reći. To je snaga medija – da prkosi premijeru, predsjedniku države, šefu opozicije.

DALJE OD SLUŽBENE RETORIKE

Naravno, portal *Index.hr* takođe voli da izvještava o razbijenim glavama i polupanim šoferšajbnama, ako su te šajbne zaista polupane i ako su navijači zaista tamo dobili batine. Međutim, trudimo se dati uvijek perspektivu koja možda nije u skladu sa službenom retorikom koja je očito nametnuta svim medijima. Pokušavamo ugotoviti neke situacije koje baš ne idu niz dlaku, nego uz dlaku. Po tome je *Index* poznat.

VILDANA SELIMBEGOVIĆ

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA
OSLOBOĐENJA, SARAJEVO

ŠTAMPA NE UMIRE

Prije nepunih mjesec dana Amerikanci su napravili svoju veliku analizu i iskukali se i izjadali svima kako je ogroman pad izdavačke industrije, oglašivačkog prostora i svega redom. Na kraju su podvukli crtu i priznali da i dalje izdavačka industrija ima solidne prihode. Pristajem, naravno,

da štampa izumre sa mnom ali sam duboko, duboko uvjeren da dok ne umrem, postojaće ljudi koji neće vjerovati u onu kafu dok ne uzmu pravi primjerak novine.

POLITIČARI DIKTIRAJU STVARNOST

Kod nas političari diktiraju živote, zato i jesu identificirani s medijima. Zato oni i okreću stvarnost na svoje načine. Ali zato kod nas imate, recimo, vladu Federacije koja ne pomaže medije, i imate vladu Republike Srpske koja ulaže u sve medije, ali u vladi Federacije imate odluke da preko javnih preduzeća pomažu, ili dijele marketinške kolače.

TRČIMO

Danas je problem dobiti informaciju, provjeriti je i razgovarati s više izvora. Znači trčimo za informacijom, trčimo za vremenom, trčimo za sugovornicima..., ali to je novinarstvo.

RAT RIJEČI IZMEĐU BANJALUKE I SARAJEVA JOŠ TRAJE

Priča je to stara dvadeset godina i, nažalost, ja ne vjerujem da će i u narednih desetak godina biti nešto drugačije. *Oslobođenje* je prije, recimo, šest mjeseci zajedno s banjalučkim *Nezavisnim novinama* ušlo u jedan projekat zbog koga smo i mi, i kolege iz *Nezavisnih* dobili batine. Medijske batine.

I to prkošenje ima svoju cijenu prilično naplativu u brojevima sudskih tužbi, u ocjenama, fetvama. Ja sam, inače, prvi službeni islamofob na Balkanu, ako je i to neka iskaznica.

NATAŠA TEŠANOVIĆ

DIREKTORICA ALTERNATIVNE
TELEVIZIJE, BANJALUKA

BOSANSKI INFORMATIVNI LONAC

Ovih dana vodi se velika polemika, ne samo ovih dana, već posljednjih meseci, o izvještavanju Federalne televizije. Pogotovu je to bilo eklatantno kada je Republika Srpska slavila dvadeset godina postojanja, a Federalna televizija je emitovala film koji je praktično imao najmanje činjenica, a najviše kvalifikacija koje su išle do toga da je srpska agresorska ideja stara dvjesto godina.

KOLIKO I ŠTA GLEDAMO

Istraživanje u regionu: 3% gledalaca uopšte ne gleda televiziju, filmove i serije gleda 25%, sport 14%, vesti i politiku 11%, muziku 10%, zabavu i humor 9%, kvizove 8%, a ništa posebno 7%.

Imate činjenicu da se u zemljama kakva je Bosna i Hercegovina, to su praktično zemlje u tranziciji, televizija gleda u procentu od 66%, odnosno u tom procentu se plasira marketinški budžet televizijske stanice. Razvoj jednog društva može se mjeriti procentom čitalaca ozbiljnih novina. U tom smislu smo mi očito na skali vrlo, vrlo nisko.

Pokušavate da imate ozbiljne političke magazine, da se bavite istraživačkim novinarstvom, ali piplmetar skoči kad tamo nekoj starleti u *Survivoru* ispadne dojka.

PLAĆA VLADA

Moram reći da to što vlada plaća medije ne smatram problemom. I Vlada u Srbiji je davala novac medijima. Na kraju krajeva, mnogi mediji su dobili novac i od stranih vlada. Problem je u tome kako to činite, s obzirom da je u pitanju novac poreskih obveznika – da li je dovoljno transparentno, da li su ispunjeni određeni kriteriji i, naravno, šta mediji s tim rade i kako se nakon toga ponašaju. Tu su onda na ispitu.

ISTINOM KROZ MEDIJE DO POMIRENJA

Moramo da izdržimo u naporu da govorimo istinu i da pronađemo istinu. U ovom vremenu

opšteg ubrzanja i globalizacije najveći izazov za novinare jeste kako istovremeno dati tačnu i brzu informaciju. I u tom smislu ne smijemo posustati, jer jedino ako zaista ostanemo u prostoru informacija, a čuvamo se prostora kvalifikacija, možemo da pretendujemo na nekakvo buduće pomirenje.

MEDIJI SJUTRA

Mediji će sve manje biti ono što mi mislimo da jesu u klasičnom smislu. Sve više će biti *content providers* – proizvođači sadržaja. Najmanje će biti važno po kojoj platformi rade. Biće, zapravo, poželjno da je tih platformi više. Svakako, sadržaj je od suštinske važnosti. Morate imati nešto zbog čega će vas neko gledati, slušati, čitati, nevezano na koji način dolazilo do vas.

DIJALOG

RUGANJE I STRAH

T. KLAUŠKI: Odnos prema svim susjedima iz naše hrvatske perspektive odvija se na dva načina. Ili nas plaše sa Slovincima i njihovim teritorijalnim zahtjevima, ili Srbima i njihovim Dražom Mihajlovićem i četnicima ili Bosancima i njihovim Dodikom. Ili se mi njima rugamo: kako je Srbin zatukao babu sijekiro, ne čovjek, nego Srbin; kako su Slovenci izgubili u sportu; kako Bosanci nemaju državu... Dakle, ili im se rugamo ili ih se plašimo.

M. TADIĆ-MIJOVIĆ: Veliki crnogorski strah je da će Srbija doći i progutati našu slobodnu državu. Još traje taj strah i to se, naravno, koristi u političke svrhe. To održava Đukanovića na vlasti. Neophodno je imati neprijatelja.

V. SELIMBEGOVIĆ: Mi smo već progutani. Kod nas vehabije nisu vehabije, nego pucaju srpskim kalašnjikovima i koriste srpsku municiju. Slična je situacija i s našim entitetima. Mi ne damo hrvatski kanal. Mi ne damo ni da živimo ako treba, ionako u stvari nemamo od čega da živimo, pa nam to dođe dobra hrana za široke narodne mase.

LEĐA MEDIJA

M. TADIĆ-MIJOVIĆ: Za mnoge medije zaista ne znamo ko stoji iza njih. U Crnoj Gori imate jako puno medija. Svi oni su vrlo bliski bivšem premijeru Đukanoviću. Mnogi od njih apsolutno ne mogu da zarade novac na tržištu. Neko ih finansira, a mi ne znamo ko. Iako možda imate nekog formalnog vlasnika, ne znamo ko stoji iza njih. Ja bih rekla da, u stvari, iza njih vjerovatno

stoji visoka politika, tajkuni i organizovani kriminal. A to je sve sjedinjeno u ovom slučaju.

V. SELIMBEGOVIĆ: U Sarajevu i Banjaluci situacija je transparentna, jasna, zna se ko za koga radi. Zna se ko je čiji. Zna se ko pare ulaže. Mi imamo usred Sarajeva *Bošnjački avaz*, takozvani, gdje vlasnik novina i vlasnik partije koji je izgubio na izborima stavi sebe na naslovnu stranu i kaže: *Lider opozicije poručuje ne može to tako*. Kod nas se uvijek sve zna.

T. KLAUŠKI: Formalno, iza medija stoje velike korporacije. Dva najveća izdavačka bloka EPH i Stirija drže najveći dio tiskanog medija u Hrvatskoj. Imamo jednu javnu televiziju i dvije nacionalne privatne televizije, a oko toga je takozvana sitnež koja skuplja mrvice s oglašivačkog stola, političkog stola, stola tajnih službi i tako dalje.

Formalno VAC dijeli polovicu vlasništva nad Europapress Holdingom koji je najveći novinski izdavač u Hrvatskoj. Međutim, taj drugi partner Ninoslav Pavić je u sumnjivim ortačkim ugovorima s raznoraznim osobama. On je formalno vlasnik, međutim, odakle on vuče te interesne sfere, još uvijek se ne zna.

N. TEŠANOVIĆ: Sve je čisto i sve se zna. Većina medija formalno ima vlasnike koji su bliski vlasti i na taj način mediji opstaju.

SPINOVANJE

T. KLAUŠKI: U Hrvatskoj neki ljudi misle da su spineri, pa nisu. Recimo, Ratko Maček misli da je on spin doktor, a sad mu visi zatvor nad vratom. On je sam sebe proglasio spin doktorom zato što (a to je poenta spina) iza tog spina mora stajati neka batina. Iza Ratka Mačeka je stajala

batina Ive Sanadera⁶. Iza velikih korporacija stoji batina, prijetnje, dva-tri milijuna kuna oglasa koji će se povući ako mediji ne popuste. Dakle, spin bez te batine je zapravo smiješan spin i mediji se na njega ne osvrću.

V. SELIMBEGOVIĆ: Kod nas se spinuje vlast. Ona se prodaje. Ona se pakuje. Imate prijebege, imate novinare, imate nikada raščišćenu situaciju iz tih devedesetih. Možda bismo svi mi imali daleko bolju situaciju u medijima da smo prihvatili ideju koja je krenula odmah nakon ratova devedesetih, da tamo negdje u jednom čošku Haga bude jedan dio i za one koji su spinovali rat. Govorim o našoj struci. Govorim o ljudima koji su samo posle toga promijenili dresove i nastavili da spinuju šatro za demokrate.

N. TEŠANOVIĆ: Kod nas spinuje Milorad Dodik i on je odličan učenik. On je prošao razne kurseve, i mislim da se sjajno izvještio u spinovanju. Vjerujte, vrlo često njegova ljutnja, koja se čini tako ozbiljnom, u stvari je jedan divan spin. Evo reći ću vam, kako su nas skoro sjajno ispinovali Zlatko Lagumžija i Milorad Dodik na susretu u Banjaluci. Pola novinara na pres konferenciji je

pričalo o tome kako je Milorad Dodik posudio Lagumžiji pare da se kladi na Bosnu i Hercegovinu na utakmici s Brazilom. Niko nije pričao o tome šta su dogovarali, odnosno da li su dogovorili kako da riješe problem državne imovine.

O SUSJEDIMA SAMO KADA IM IDE LOŠE

T. KLAUŠKI: Dobar dio hrvatske javnosti nije uspio doznati kako se zove recimo premijer Srbije. To je veliko pitanje i u samoj Srbiji.

Znamo samo za Borisa Tadića⁷, ne znamo uopće ko je na vlasti, ko je premijer, kakva je situacija u Srbiji. Kada nazaduje znamo, kada napreduje ne znamo. Dakle, forsira se neka okrenutost samima sebi. Sami smo sebi posve dovoljni medijski, televizijski, kroz vijesti. Sve ono što se doznaje iz vana, doznaje se kroz neke loše stvari – kroz kriminal, kroz mafiju, kroz tjednik Draže Mihajlovića, kroz Bosnu i Hercegovinu koja ne može formirati vladu ne znam koliko mjeseci. Dakle, kroz te neke loše signale mi ipak postanemo svjesni da postoje neke države u našem okruženju. Dokle god je situacija okolo dobra,

6 Bivši premijer Hrvatske

7 Predsjednik Srbije u vrijeme emitovanja *Okruženja*

mi se ipak bavimo sami sobom, ali na način da možemo reći da se ne bavimo sami sobom.

N. TEŠANOVIĆ: Generalno govoreći, crna hronika, estrada i politika ono je što interesuje medije. Naravno, Banjaluka voli Beograd i uvijek će gledati da Srbiju predstavi u boljem svjetlu. Što se ostalih susjeda tiče, ponašamo se po sistemu *neka komšiji crkne krava*. To je neko naše generalno pravilo, i bojim se da nije vezano samo za Banjaluku. Sigurna sam da nije. Generalno gledajući, kod nas je palanačka svijest, ili mahal-ska, kako god hoćete, jako prisutna. Mi volimo kada se drugima dešava loše, da malo o tome pričamo. Na taj način praktično opravdavamo sopstvenu ljenjost, aljkavost, neukost.

Da pomenem jednu vrlo interesantnu najavu emisije, na nekoj komercijalnoj televiziji u Hrvatskoj, koja je otprilike glasila ovako: *Srp-kinja snimila dvadeset filmova u mjesec dana. Porno filmova*. Naravno, nije bila vijest da je Srbin, recimo, bio član ljekarskog tima koji je ovih dana uradio transplataciju lica. To je valjda svakodnevica koju imamo i od koje, nažalost, ni Banjaluka nije amnestirana.

V. SELIMBEGOVIĆ: Nas zanimaju sva zbivanja u regionu, ali zaista nas najviše zanimaju tamo gde se može dogoditi da je lošije nego kod nas. Pošto toga nema, onda se moramo baviti sami sobom.

M. TADIĆ-MIJOVIĆ: Vidimo svi mi dobro da u stvari sve ove rascjepkane državice, koje su nastale poslije raspada Jugoslavije, u stvari koriste onog drugog da bi pokazali sebe u ljepšem svjetlu. Mi, recimo, puno vodimo računa (u novinama odakle ja dolazim) baš o okruženju i imamo, recimo, samo u Beogradu tri dopisni-ka, i mislimo da je izuzetno značajno, ne samo

ono što se dešava u okruženju, nego, recimo, ono što se dešava u Evropi i Americi, kao što su recimo sada ovi pokreti, protesti, *Occupy Wall Street* i tako dalje. Ja mislim da mi jednostavno nedovoljno komuniciramo sa svijetom, da smo, nažalost, sami sebi dovoljni, i to u stvari najbolje koriste ove naše političke i kriminalne elite.

TABLOIDIZACIJA

V. SELIMBEGOVIĆ: U Bosni nema tabloida. Mi ih uvozimo iz Hrvatske i iz Srbije. Mi imamo drugu vrstu tabloida – političke tabloide. Imamo novine i vlasnika kojeg, evo, izvozimo u Crnu Goru, koji vam stavi reisa-ul-ulemu na prvu stranu i na posljednju stranu голу ženu. Upravo na taj način privlače čitatelje. Tabloidizacija je u svijetu počela da gubi na cijeni. Bosna je, srećom, i tu malo zaostala, pa sad nudimo ekskluzivno novine, emisije... Pokušaćemo nešto i mi napraviti.

T. KLAUŠKI: Mi smo objavili navodne fotografije Blanke Vlašić u porniću, pa je ispalo da to nije Blanka Vlašić, pa smo zato platili četrdeset tisuća kuna odštete i dobili smo po prstima, i to vrlo legitimno. Ja mislim da je *Index* objavio puno važnijih stvari koje bismo ovdje mogli nabrajati, smjenjivali smo ministre, otvarali smo neke teme, ali naravno više o *Indexu* govore oni koji pamte Severinu nego sam *Index*. Čini mi se da je bijeg u tabloidizaciju kod dobrog dijela medija postao utočište, to je najsigurnije. Crnu hroniku je sada najsigurnije pisati jer se time nećete zamjeriti nikome od centara moći, od oglašivača politike pa na dalje. Najsigurnije je tako, pod izlikom da to narod zanima. Dio ljudi to sigurno zanima, dio ne. Treba naći nekakav balans, neku ravnotežu između ozbiljnog novinarstva i tabloidizacije.

M. TADIĆ-MIJOVIĆ: Mi smo recimo prodali mnogo primjeraka jednog broja *Monitora* u kome smo stavili baš Severinu i Mila Đukanovića. Mislim da je ona nešto njemu pjevala na nekoj zabavi. Ali, s druge strane, mislim da nam ovo upravo govori o tome gdje smo mi sada, a gdje smo nekad bili. Sjećam se *Starta*, kako su to bile odlične novine, pa *Danas*, pa nekadašnji *NIN*... Sjećam se svih onih odličnih medija, koji su, iako smo živjeli u jednom jednopartijskom sistemu, zaista imali jednu nevjerovatnu težinu i ozbiljnost. A sada pogledajte šta imamo oko nas. Ja mislim da Hrvatska uopšte nema novine kakve su bile *Start* i *Danas*. Upravo zbog toga što svi hoćemo nekako da se naplatimo na tržištu, a i što narodu treba hljeba i igara.

FEJSBUK NAŠ NASUŠNI

T. KLAUŠKI: Mislim da je velika privilegija novinara naći se u takvom okruženju. Krećete se među virtualnim krugom ljudi gdje se barata informacijama, komentarima, idejama, gdje se mogu plasirati tekstovi nekom drugom tipu publike. Preko fejsbuka na *Index* možete dovući dobar dio čitatelja. Fejsbuk je vrlo koristan ako se znate njime služiti, ako ga ne privatizirate, ako se ne izlažete svakojakim stvarima koje se na fejsbuku nalaze. To je oblik društvene mreže koji novinarima može biti dragocjen izvor informacija i dragocjen oblik vlastite promocije širem krugu publike.

M. TADIĆ-MIJOVIĆ: Vi ste, u stvari, stalno u nekoj vrsti trke sa svim tim novim što dođe, međutim, moram reći, da ono što mi radimo su, ipak, malo analitičnije forme... Ali slažem se da fejsbuk može dobro da se koristi. Naravno, *Monitor* je na fejsbuku. Imamo dosta prijatelja. Onda sami reklamiramo naše tekstove preko fejsbuka.

Imamo određenu mrežu. Ja sam recimo na fejsbuku, dobijam informacije od drugih ljudi. Možete se povezati i s kolegama iz regiona. Mislim da je to isto tako jedna jako dobra igračka za povezivanje. Meni se ovdje čini jako važna aktivistička uloga fejsbuka, preko fejsbuka može da se okuplja, da se zove na pobunu...

N. TEŠANOVIĆ: Imam dva sina kojima sam jedva dozvolila da otvore nalog na fejsbuku znajući, ipak, da je to sada prostor za druženje, ali ja u taj prostor ne želim da uđem.

INTERNET I/LI MI

T. KLAUŠKI: *Index* je postao populistički medij, internet kao takav je zapravo populistički medij koji mora obuhvatati što više publike, što više dolazaka na sajt. Naravno da je tabloidizacija oblik i način kako privući što više ljudi na sajt, a to je, osim toga, prilika da se plasiraju i veoma važne teme. Iz iskustva *Indexa* proteklih deset godina vidjeli smo da ono što zapravo najviše *pali* kod naših čitatelja nisu tabloidi, nije crna hronika u tolikoj mjeri u kojoj su to priče koje niko neće dirati, tajkuni koje niko neće dirati, političari koji se ne smiju kritizirati. Dakle, upravo to prkošenje struji jeste ono što je dalo ne samo čitanost nego i medijsku relevantnost.

M. TADIĆ-MIJOVIĆ: Znate kako, to je ona stara priča. Kada god bi se nešto novo pojavilo, uvijek smo mislili da će *ubiti* ono što mu je prethodilo: da će televizija ubiti radio, da će radio ubiti štampu, da će internet, opet, ubiti tradicionalne medije. Mislim da će ipak biti prostora i za nas, i za internet. Naravno, tiraži generalno padaju, ali mislim da je to ne samo zbog interneta nego zbog jedne velike krize koja potresa svijet

IV POGLAVLJE

BALKAN I VELIKE SILE

U zavisnosti od percepcije posmatrača, uloga Balkana se ili previše ističe ili neopravdano omalovažava. Balkanski je kretati se u krajnostima. Balkanski je još svaljivati krivicu na nekoga drugoga, koliko i ružno pričati o sebi. Balkanski je i prihvatiti Balkan kao zajedničku kuću različitih naroda, a onda tu istu kuću rušiti. Zemlje u kojima je moguće i sve i ništa u isto vrijeme, u kojima su nagli usponi i padovi, a nestabilnost jedino stabilna, predmet su pažnje analitičara ne samo u posljednje vrijeme. Gosti *Okruženja*: Dušan Reljić, Srećko Horvat, Dragutin Papović i Biljana Vankovska analizirali su uticaj velikih sila na Balkan.

DUŠAN RELJIĆ

ANALITIČAR NJEMAČKOG INSTITUTA
ZA MEĐUNARODNE ODNOSE I
BEZBJEDNOST (SWP) U BERLINU

BALKAN U DRUGOM PLANU

Ako pogledate strategiju proširenja Evropske unije, primjećujete da se svake godine ponavlja konstatacija da je svrha politike proširenja da obuhvati sve zemlje jugoistočne Evrope i da se time doprinosi stabilizaciji, trajnom miru i napretku u regionu. Međutim, bitnija su druga pitanja. Recimo – kriza evropske finansijske zone, odnosi s arapskim svetom. Tako da dokle god je neka vrsta primirja na Balkanu, on i nije u prvom planu.

CIJENA ZADUŽENJA

Parametri moći su se promenili u svetu. No, napravimo jedan korak natrag. Kada se raspala bivša Jugoslavija stvorio se na prostoru jugoistočne Evrope jedan prazan prostor, jedan vakuum. Pre toga smo imali Jugoslaviju koja je bila nesvrstana i koja je lavirala između dva bloka. Taj prazan prostor su prvo politički popunile Sjedinjene Američke Države. Mi na ovom

prostoru imamo nešto što bi moglo da se nazove američkim mirom jer sva rešenja, u Hrvatskoj, u Bosni, na Kosovu i u Makedoniji kroz Ohridski sporazum, jeste ono što su proizvele političkim i vojnim intervencijama Sjedinjene Američke Države. Posle toga dolazi Evropska unija koja nudi, za razliku od Sjedinjenih Američkih Država i svih drugih činilaca, integraciju kroz pravni poredak, kroz preuzimanje pravnog poretka Evropske unije. I to je jedini oblik stvarne transnacionalne integracije u regionu, odustajanje od malih nacionalnih partikularizama. Naravno, sve to ne može bez novca. Zato, svako ko razmišlja o tome gde će ovaj region ići dalje u budućnosti, mora da povede računa i o tome da je region bez para, da će se zaduživati. Kod koga se budu zaduživali, od toga će mnogo zavisiti i političke opcije u budućnosti.

BILATERALNA POLITIKA BRISELA

Mislim da moramo malo da se bavimo dekonstrukcijom, jer vrlo je popularno govoriti o tome da Brisel nešto traži, ili Moskva, ili neko drugi. To nije jedan interes. Iza tog Brisela se krije dvadeset i sedam zemalja članica Evropske unije. Odnos prema Zagrebu, Beogradu nije takav da se formira jedan stav u Briselu, pa onda predsednik Evropske unije saopšti to nešto, nego to je jedna bilateralna politika najjačih zemalja Evropske unije, koja se tiče odnosa između Berlina i Beograda, između Pariza i Podgorice.

STRAHOVI EVROPSKE UNIJE

Ono što određuje interes većine zemalja Evropske unije prema jugoistoku Evrope jeste strah da se primaju države koje nisu funkcionalne, države čiji pravni poredak ne funkcioniše, i u kojima i

dalje postoji korupcija i organizovani kriminal, u kojima pravosuđe ne funkcioniše i ne omogućava da pojedinac dobije svoje pravo. To je jedno od strahovanja. Druga briga je koliko će to koštati. I na kraju krajeva, strah da će izbiti novi neredi, novi sukobi i da će to proizvesti potrebu za novim vojnim intervencijama koje strahovito koštaju, i politički i novčano.

UTICAJ RUSIJE NA JUGOISTOČNU EVROPU

Investicije, kao i diplomatska podrška Beogradu i Banjaluci, ukazuju na ruske interese na Balkanu. Rusija prevashodno ulaže u energetiku, što pokazuje najavljena izgradnja gasovoda Južni tok, koji treba da prođe ovom putanjom. Vrednost Južnog toka procenjuje se na deset do petnaest milijardi evra. Oslanjajući se, sem investicija, i na istorijska i kulturološka predubedenja, Moskva jasno postavlja svoje granice. Evropska unija može, ali NATO nije poželjan.

Ruski uticaj na prostoru jugoistočne Evrope ide u tri pravca. Jedan je, Rusija je stalna članica Saveta bezbednosti i, samim time, dokle god tamo nije verifikovana nezavisnost Kosova kao države, Kosovo nikada neće biti članica Ujedinjenih nacija i, samim tim, blokiran je jedan važan pravac američke politike na Balkanu. To je jedan neosporan ruski uticaj koji se neće promeniti. Drugi pravac uticaja jeste energetika. U ovom trenutku velika većina zemalja regiona je skoro 100% zavisna od isporuke nafte i zemnog gasa. I sve zemlje regiona, i mnoge zemlje Evropske unije takmiče se u tome da se uključe u ruske energetske sisteme. Južni tok se ne završava na Balkanu, on ide dalje do Francuske. Kao što Severni tok preko Nemačke dolazi do Holandije. I treći pravac je, naravno, tradicija. Pravoslavlje, kultura, nešto što postoji

isto kao bitan činilac. U američkoj politikologiji to se zove *Soft power*, mekana snaga.

SREĆKO HORVAT

FILOZOF, DIREKTOR SUBVERSIVE FORUMA, ZAGREB

VAŽNI SMO

Bitni smo zbog resursa, zbog industrije koju i dalje mogu privatizirati, bitni smo zbog geopolitičkog položaja u kome se naprosto nalazi Balkan. Evo, posljednje vijesti su da će ili Kinezi ili Katar kupiti jedno hrvatsko brodogradilište. Znamo da su Kinezi, nakon što su krenule mjere štednje u Grčkoj, odlučili kupiti najveću grčku luku, četvrtu ili petu po redu u Europi. U tom smislu je zapravo Balkan veoma bitan.

BRŽE ZBOG EVROINTEGRACIJE

Mislim da je Hrvatska samo ubrzala one stvari koje bi i sama napravila da nije bilo tih centara moći. To su eurointegracije, a, prije svega, to se odnosi na nove privatizacije. Dakle, najveću hrvatsku industriju – brodogradilišta i petrohemiju, i neke druge tvornice će demontirati. Nešto slično što se dogodilo i u Srbiji sa Jugoremedijom i nekim drugim slučajevima. Drugo što je sada

aktuelno jeste isto ono što se događa u Italiji, recimo s Montijem. To su izmjene tržišta rada. Dakle, zakon o radu, takozvana fleksisigurnost, što zapravo znači, prije svega, fleksibilnost za one koji imaju radnike, a to je – lakše otpuštanje. Treće je, nešto slično, ono što se događa i u Rumunjskoj, a to je zapravo privatizacija javnog zdravstva, onda imamo i školstvo i slično. To su sve stvari koje Hrvatska samo ubrzava zato što na eurorazini postoje neki slični zakoni i neki slični trendovi, što možemo najbolje videti i na primjeru Grčke.

EVROPSKA UNIJA KROZ IGRU RIJEČI

Otkuda je došao sadašnji premijer Italije, Mario Monti? Bio je jedan od čelnih ljudi *Goldman Sachsa*. Mario Dragi, današnji predsjednik Europske centralne banke, bio je drugi čelni čovjek *Goldman Sachsa*. Trenutačni grčki premijer, koji je to postao nakon što tamo nije dopušten referendum, Lukas Papademos, takođe je radio u *Goldman Sachsu*. Dakle, što je Papademos? Možemo se malo poigrati s etimologijom njegovog imena. Imamo, dakle, čovjeka koji se zove *papa demos*, što može značiti *vođa naroda*. Imate čovjeka koji istovremeno kaže *papa demos*, dakle čovjek koji kaže zbogom narodu, i onda imate onu hegelijansku dijalektiku, ako se vratite na rimski mit o Saturnu, imate čovjeka koji papa (jede) svoju djecu. I to je zapravo Europska unija danas.

FINANSIJSKI CENTRI MOĆI SU VELIKE SILE

Živimo u doba financijskog kapitalizma. Da budem konkretan, posljednjih par mjeseci Hrvatsku obilaze vodeće rejting agencije iz svijeta, i one sada nalažu koje bi se nove mjere u Hrvatskoj trebale implementirati. To su nove privatizacije,

to je nepopuštanje nezadovoljenicima. Rejting agencije misle da se ne smije popustiti sindikatima, da se ne smije popustiti radnicima, i to su zapravo pravi problemi. Dakle, ukoliko govorimo o geopolitici, trebamo se sjetiti zapravo financijskih centara moći. To je *Wall Street*, to je Europska centralna banka u Frankfurtu i to su neki drugi segmenti koji danas kroje svijet. Kada prestanemo govoriti o velikim silama Rusiji, Americi i slično, koji kroje našu sudbinu, a počnemo govoriti zapravo o kapitalizmu i kapitalu koji nema nužno taj američki predznak, ruski predznak i slično, onda ćemo, čini mi se, biti na pravom putu, i u Hrvatskoj i na ovim svim prostorima.

DRAGUTIN PAPOVIĆ

ASISTENT NA GRUPI ZA ISTORIJU
FILOZOFSKOG FAKULTETA U NIKŠIĆU

PRILAGODITI SE INTERESU VELIKIH SILA

Mislim da su tokom XX vijeka, ili, bolje rečeno, u periodu hladnog rata, Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države, kao i u bilo u kom drugom regionu, Balkan tretirali upravo kao jedno od interesnih područja na kome, logično, žele da sprovedu svoje interese i da su se u skladu s tim

i ponašali. Ono što je značajno za balkanske zemlje, za njihove stanovnike jeste da shvate što je to što je interes velikih sila i, po mogućnosti, da se prilagođavaju tim interesima, jer ukoliko se ne prilagođavaju, često to na kraju bude nešto loše za balkanske zemlje.

U CRNOJ GORI, NAJUTICAJNIJA EU

U političkom pogledu uticaj Evropske unije na prvom je mjestu u Crnoj Gori. Naravno, jedno je kada govorite konkretno o političkom uticaju, kada govorite o, recimo, primjenjivanju standarda koje Evropska unija nameće Crnoj Gori, a drugo je kada govorite o ekonomiji, kada govorite o porijeklu kapitala i porijeklu investicija. Mislim da je u ovom trenutku čitav region dominantno u interesnoj sferi Evropske unije.

OSLOBODITI SE SAMOLJUBLJA

Mislim da bi, prije svega, bilo mudro da se zemlje na Balkanu oslobode egocentrizma i samoljublja. Da shvate, prije svega, da su svi veliki problemi u njima samima, i da budu otvoreni za one pozitivne poruke koje dolaze izvana. Naravno, kada je riječ o uticaju Evropske unije, Amerike i ostalih velikih sila, ali, prije svega, Zapada, nesumnjivo da uz dobro dolazi i loše, ali ja mislim da je, ipak, to trenutno najbolja alternativa.

BILJANA VANKOVSKA

PROFESORICA POLITIČKIH NAUKA NA
FILOZOFSKOM FAKULTETU U SKOPLJU

SINDROM ZAVISNOSTI

Mi imamo, u stvari, sada nakon dvadeset godina, neku vrstu sindroma zavisnosti od stranih mentora, ma ko oni bili. Slažem se da to nisu samo države, nisu samo alijanse ili integracije, nego i korporativni kapital i, recimo, naši lideri se ponašaju kao makroi koji idu po ovim svojim ekonomskim turama da ponude ono što ova mala, ma koja od naših država, ima, kao jeftinu radnu snagu, neke resurse, niske poreze...

IMAMO/NEMAMO IZBORA

Ja verujem u tezu – TATA – *There are thousands alternatives* (postoji hiljadu alternativa). Poznata sam po tome da se ne slažem s tim da Makedonija uđe u NATO, i smatram da postoje argumenti bezbednosti koji ukazuju da je to zaista gubljenje socijalnog, humanog kapitala, ulazak u neke ratove koji nisu naši ratovi, i tako dalje. Dakle, ulaskom u NATO ništa se ne bi desilo što bi poboljšalo život u Makedoniji i demokratiziralo zemlju.

Po onome kako ja razumem demokratiju i kako ja predajem svojim studentima, demokratija je

pitanje izbora. A izbor čini narod, čine građani. E sad, ako vi ubedite građane da su glupi, da su nesposobni, i da su oni njihovi lideri one prave mesije, a oni opet dobijaju više legitimiteta spolja nego iznutra, onda izgleda da nemamo izbora i onda se tu vidi da možda mi idemo prema toj evropskoj integraciji, ali gubimo demokratski kapacitet unutrašnjeg sistema, građana i one žive, vibrantne demokratije i civilnog društva. Tako je to nešto od čega dobijate, ali čime i gubite.

AMERIKA PRAVI LOM, EVROPA ČISTI

Definitivno, američka politika ima jednu strategiju i cilj na Balkanu, dok Evropska unija ima drugu, pa odatle i ona izreka da Amerikanci uglavnom naprave haos (mess), a onda dolazi Evropa da sredi onaj lom koji je ostao iza nje. To političari razumeju i mislim da je to tajna njihovog opstanka i dobijanja legitimiteta. Pade mi na pamet izreka našeg kolege Krasteva iz Bugarske koji kaže da *naši političari vode ljubav s građanima, a da su, pritom, verni međunarodnoj zajednici.* (Ma šta značila ta međunarodna zajednica.)

ŠTA MOŽE DEMOKRATA

Ima puno toga da se radi, ali moj je utisak da kad vam neko skroji ustavni okvir koji je nemoguć, koji sam producira systemske deformacije, i, recimo, u Makedoniji etnizira, deli društvo, onda je malo toga što možete uraditi kao demokrata.

DIJALOG

KAKO NAS VIDE I KAKO SE VIDIMO

D. PAPOVIĆ: Moramo se vratiti 20 godina unazad i shvatiti da su događaji koji su se desili na kraju XX vijeka u jugoistočnoj Evropi i na Balkanu bili nepojmljivi – mislilo se da se tako nešto u Evropi ne može opet desiti. To je bio, prije svega, jedan kulturni i civilizacijski šok. Nakon toga na ovaj se region gleda s dosta skepse, pa čak i s gađenjem. Ovaj region izaziva probleme, a nalazi se na području koje je veoma važno za Evropu. Taj region je dio Evrope, i Evropa nije jedinstvena bez njega. Zbog toga Evropska unija ulaže toliko napora da taj prostor prije svega stabilizuje, da tu postigne nešto što je trajan mir, da se taj region ekonomski što više poveže, prvo između sebe, a zatim i s ostalim članicama Evropske unije.

B. VANKOVSKA: Čini mi se da ovo što smo upravo čuli jeste ona mantra, ona politička korektnost, koju su, nažalost, mlade generacije izgleda usvojile i to je taj negativan stereotip o vlastitom regionu po kome smo mi oduvek bili ovakvi nevaljali, i oduvek smo se mrzeli i ratovali jedni s drugima, što jednostavno nije tačno. Treba biti politički naivan i ne verovati da se ovde preklapaju geopolitički i geostrateški interesi, ne samo sada, na početku XXI veka, nego su se preklapali oduvek. To je ono što meni posebno smeta. Jer, ako mi gradimo ove svoje države, i gradimo povezivanje, demokratizaciju, i tako dalje, s uverenjem da smo mi u suštini nevaljali, onda to ne znači ništa.

S. HORVAT: Postoje najmanje tri mistifikacije što se tiče Evropske unije. Prva je ta o stabilizaciji. Evropska unija je danas nestabilnija nego ikad. Vidimo Grčku, vidimo prosvijede u Italiji, u Irskoj u Rumunjskoj i tako dalje. Drugi mit je

taj mit o korupciji. Dakle, Balkanci su ti koji su korumpirani i jedva čekaju da sve pokradu. Međutim, prije nekih pola godine ili godinu dana Žak Širak je osuđen uvjetno na dvije godine zbog korupcije. Sanader nije mogao biti korumpiran da nije bilo Mađara koji su preuzeli hrvatsku naftnu korporaciju *Inu*. Da ne nabrajam, ima niz primjera. I treća mistifikacija jeste mistifikacija o miru. Dakle, to je upravo na ovom tragu da mi Balkanci jedino što znamo je silovati i ubijati susjede i jedva čekamo da to učinimo. Međutim, sama Europska unija baca bombe po Libiji, sada jedva čeka da intervinira u Siriji, ostavlja da se izbjeglice iz Libije utapaju ispred Lampeduze, ispred obala Italije. Vidjeli ste 2005. šta su emigranti u Francuskoj učinili u svojim predgrađima. Dakle, u Europi vlada neka vrsta permanentnog građanskog rata.

D. RELJIĆ: To je jedna sasvim legitimna perspektiva gledanja zato što se, s jedne strane, tu meri raskorak između normativnog i realnog. Ta normativna mantra koja se ponavlja, i ono realno ostvarenje. Međutim, s druge strane, tu je i činjenica da tih 500 miliona ljudi, koji žive

u Evropskoj uniji, živi ipak bolje nego većina sveta, da živi mirnije i da je pravni poredak ipak postojaniji.

ZA SVE NAM JE KRIV...

S. HORVAT: Pošto sam prošli tjedan bio u Briselu, ovaj tjedan sam u Beogradu, mislim da nedostaju samo Budimpešta i Beč da bismo dobili zapravo ovaj splet ko su bili sve vrijeme krivci na ovim prostorima. Mislim da je to otprilike tako, mada se sada, uglavnom, premješta fokus na Brisel.

B. VANKOVSKA: Bez krivice drugoga Makedonci ne bi bili Makedonci.

D. PAPOVIĆ: U Crnoj Gori, često zbog nemogućnosti da se suočimo sa sopstvenim nedostacima, lakše je, naravno, okriviti nekog drugog, po pravilu onoga ko je jači.

D. RELJIĆ: I Nemci vole da svale odgovornost na drugoga. Posebno kada je fudbal u pitanju. Onda uvek naglase da ostali igraju fudbal, a da nemačka reprezentacija pobeđuje. To je jedna

vrsta samosvesti koja se gradi kroz istoriju i koja može da se razlikuje od nacije do nacije.

TURSKA

Turska je brod u punoj brzini. Čak i u kriznoj 2011. turska privreda se mogla pohvaliti rastom većim od 8%, na čemu joj Evropa zavidi. Turci strateški ulažu u telekomunikacije, avio-saobraćaj i putnu mrežu. Gro njihovih investicija ide u Albaniju, na Kosovo i u Bosnu i Hercegovinu. Uloga Turske na Balkanu srazmerna je njenom narastajućem uticaju.

B. VANKOVSKA: Ja bih primer Turske gledala iz sasvim drugačijeg ugla. Zašto bismo se osećali jako fino ako se Amerikanci interesuju za region, i ako su u Makedoniji napravili najveću ambasadu u čitavom regionu, sa ne zna se koliko spratova ispod zemlje? To je najveći obaveštajni centar u tom delu Balkana. Dakle, oni su tu da bi ostali. A odakle onda ta paranoja da se Turci vraćaju i da su oni neprijatelji? Ako već živimo u tom globaliziranom svetu, onda moramo biti i pragmatični. Da, svako može imati svoje nacionalne interese ili neke druge, ali i mi možda treba da budemo pragmatični pa da znamo šta od koga očekivati i kako to iskoristiti. Recimo, i čitava ova neootomanizacija kroz turske serije meni je, iz ove postjugoslovenske perspektive, interesantna i zato što se pitam da li bi nakon sto godina naše buduće generacije gledale neku seriju, kao što je sada ova *Sulejman Veličanstveni*, s takvim zadovoljstvom i mirom koji ne izaziva mržnju i frustraciju.

D. RELJIĆ: Generacije su gledale i američke serije pa nismo postali kauboji.

B. VANKOVSKA: Hvala bogu.

D. RELJIĆ: Gledali smo latinskoameričke serije pa nismo postali *latin lovers*. Mislim da taj nivo popularne kulture ima jednu bitnu ulogu da olakšava propusnu moć za kulturu. Ali onaj

drugi nivo jeste cirkulisanje kapitala, i, ako pogledamo odakle dolaze investicije na ovim prostorima, vidjećemo da ipak dolaze iz zapadne Evrope, iz nekoliko zemalja (ne više od četiri-pet zemalja), a Turska je još u ovom trenutku daleko od toga da ima tu ekonomsku moć i da stvarno deluje kao faktor promena na ovom području. Gde Turska, međutim, postiže efekat koji se slabo primećuje, jeste onaj da osnivanjem školskih ustanova i univerzitetskih ustanova u regionu, polako priprema jedan deo političke elite koji će biti vrlo blagonaklon razmišljanju koje se razlikuje od ove druge ideološke indoktrinacije koju smo imali poslednjih dvadeset godina, a to je ta evroatlantska indoktrinacija.

B. VANKOVSKA: Zašto bi ta *pax americana* (američki mir), koja se širi svetom kroz bombe, kroz ratove, kroz Avganistan, Irak, u kome je Makedonija učestvovala bez ikakvog razloga i bez sticanja statusa u NATO bila bolja, i zapadnije i demokratskije orijentisana, nego ova orijentalna, kulturna indoktrinacija, ili čak ekonomski proboj?

PRAVNI POREDAK NA PRIMJERU GRČKE

D. RELJIĆ: U Grčkoj će biti *pristojni* izbori⁸.

S. HORVAT: To je nebitno jer su oni potpisali, sve stranke, i na vlasti i u opoziciji, za onaj zajam, za dug koji će uzrokovati upravo privatizaciju zdravstva, privatizaciju brodogradilišta... Nebitni su izbori.

D. RELJIĆ: Ne, ne. Izbori su vrlo bitni.

S. HORVAT: Naravno da su bitni, ali na žalost situacija je konsolidirana i takva da neće doći do takvih promjena koje bismo voljeli videti.

D. RELJIĆ: Ja bih uvek radije živeo u jednoj takvoj Grčkoj, nego u jednoj Belorusiji.

8 Odnosi se na parlamentarne izbore 6. maja

S. HORVAT: Dobro, ja bih uvek radije živio u Europi nego u Kini, recimo. Ako ćemo tako ići.

D. RELJIĆ: Integracija u jedan pravni poredak, ma koliko on imao nedostataka i bio zapravo šupalj u mnogim stvarima, ipak je veća garancija i za pojedinačnu slobodu i za kolektivni prosperitet nego prihvatanje jednog ogoljenog kapitalizma kakav je postojao...

S. HORVAT: To nije tačno. Europska unija je zapravo ogoljeni kapitalizam. Imate što je donoseno, što stupa na snagu iduće godine a što je dogovoreno početkom ove godine, takozvani *fiscal pact*, odnosno *two packs*, što zapravo znači da će Europska unija od sada ograničavati nacionalne proračune (budžete) da bi se spriječio dug. Europska unija je ta koja će sada nameštati proračune, kakve će nacionalna vlada moći donositi. Ukida se bilo kakva vrsta autonomije nacionalnih država. Ukoliko to ne prihvatite, nećete dobiti zajmove od novih banaka, i nećete se moći ponovo zadužiti.

D. RELJIĆ: Da li je zaduživanje dobro za demosa?

S. HORVAT: Naravno da nije.

D. RELJIĆ: Na kraju krajeva, uvek narod vraća dugove.

S. HORVAT: Pa da.

D. RELJIĆ: I zato je ograničenje dugova jedan korak ka poboljšanju prilika.

SAD

Ciljevi Sjedinjenih Američkih Država na Balkanu su očigledni. Očuvanje mira i stabilnosti, nezavisnost Kosova i jedinstvo Bosne i Hercegovine. Više puta deklarirana je želja Vašingtona da čitav Balkan uđe i u NATO, i u Evropsku uniju. No, da li je Amerika pritisnuta većim problemima drugde, trajno skrenula pogled s Balkana?

B. VANKOVSKA: Pa da, postoji jedna izreka da ako se ne budete ponašali kako valja, donećemo vam demokratiju, američku, naravno. I to vojnim sredstvima. Skoplje je dobar indikator da su Amerikanci tu i da vode računa o onome što su već stvorili. Dejtonska Bosna je njihova tvorevina, Kosovo je njihova tvorevina i ova postohridska Makedonija zavisi od američkog uticaja i održavanja mira i stabilnosti. Naravno da su se već rastegli po svetu i da već ta kriza udara i u Ameriku. Ne verujem da ćemo biti i dalje jak fokus za američku politiku, ali neće nas se tako lako odreći.

S. HORVAT: Imali ste, mislim da je to u Avganistanu upravo bilo, američku akciju koja se zvala *Bomb them with butter*, i zapravo su bacali pakete humanitarne pomoći u kojima se nalazila doista hrana. Onda su prekinuli s tom akcijom, jer su bili upozoreni da su ljudi, kada su počeli bacati bombe, trčali ka tim paketima misleći da su to paketi humanitarne pomoći. Da ne govorim o tome da je upravo SAD svojim intervencijama u Avganistanu i Iraku zapravo učinio ono što tvrdi da čine oni. Sam Iran je, prije intervencije Amerikanaca, putem CIA bio sekularna država. Irak je za vrijeme Sadama Huseina imao nekih milion kršćanina. Ministar vanjskih poslova bio je kršćanin. U Avganistanu sedamdesetih godina takođe ste mogli slobodno šetati, jer je bio sekularna država. I onda imate situaciju da nakon američke intervencije sve te države postaju islamske fundamentalističke države i mislim da se to tiče jedne države koju nismo spomenuli, to je Sirija. S druge strane, imate Egipat, i onda dakako moramo spomenuti Libiju. Sve te sile su među sobom različite, ali vidimo da upravo nakon tih izvoznih proizvoda (demokracije i humanizma) SAD-a, ali i Francuske i nekih drugih, demokracije i humanizma više nema.

V POGLAVLJE

BITI MLAD I BITI NA BALKANU

Da su mladi iz regiona mogli da biraju mjesto rođenja, Balkan se sigurno ne bi našao na njihovoj listi želja. Uprkos tome, živjeti na Balkanu za mnoge od njih je izazov. Iako alumnnisti Evropskog fonda za Balkan, kao netipični predstavnici svoje generacije, imaju priliku da promijene mjesto boravka, većina se odlučuje da ostane u svojoj zemlji. Svjesni da su ratovi devedestih usporili razvoj regiona i omeli komunikaciju među susjedima, mladi ipak vide mogućnosti za bolji i udobniji život na Balkanu. Bez ogorčenja, pronicljivo i mudro u *Okruženju* govorili su: Bosiljka Vuković, Vesna Jarić, Aleksandar Jovanoski, Srđan Hercegonja, Uroš Živković, Tamara Branković i Dragana Radić. Nevena Jovanović i Božana Bešlić, takođe alumnnistkinje EFB, u ulozi voditeljki pokazale su se više nego talentovane.

BITI MLAD NA BALKANU JE IZAZOV

A. JOVANOSKI: Ok, ja bih rekao da jeste teško biti na Balkanu, ali da je i izazov. Do pre dve godine samo bili smo generacija koja je bila pod viznim režimom. Naši roditelji su putovali bez ikakvih problema po celoj Evropi i svetu, a ova naša generacija je osetila probleme koje je donela tranzicija. Mislim da je to dovelo i do stvaranja nekog balkanskog *geta*, koji mi, kao generacija, u proteklih nekoliko godina pokušavamo da srušimo i preobratimo u pozitivan trend.

STARIJI PODGORIČANI O MLADIMA

- Možda bi trebalo njima više pružiti prilika za zaposlenje. U današnje vrijeme znam da mladi ljudi završavaju fakultete pa sjede kod kuće.
- Mislim sve najljepše.
- Fakultete završili. Magistri. Pripravnički ne mogu da odrade ni za sto eura, samo obećanja.
- Ima ih raznih.
- Bogami ništa dobro ne mislim o mladima.
- Da postupaju u skladu sa svojim vremenom. Ako im naše iskustvo što može koristiti, utoliko bolje.
- Idu naprijed. Stari... od danas do sutra.
- Vidite šta radi omladina... Provode se. Ne radi niko ništa.
- Super su.
- Mi stariji smo ispunili svoj radni vijek. Kol'ko smo mogli, kol'ko smo umjeli, i čini mi se dosta ostavili budućnosti.

NA ULICI, ALI I U KARNEGI HOLU

B. VUKOVIĆ: Ove kritike svakako se mogu odnositi na određeni dio mlade podgoričke populacije, pošto na ulicama možemo vidjeti jedan dio onoga što je opisano u anketi. Ali, isto tako, ne možemo da zaboravimo da mladi iz Podgorice, odnosno mladi iz Crne Gore, danas sviraju u Karnegi holu, učestvuju na Olimpijadi i pobjeđuju na debatnim turnirima, ili pomažu svojim drugovima koji imaju fizičkih poteškoća u školi. Prema tome, daleko od toga da je situacija jednosmjerna, ali da mladima nije lako s obzirom na ovo što nam je ostavljeno – nije.

D. RADIĆ: Čini mi se zaista da smo mi generacija koja čeka Godoa, a onda, kada shvatimo da Godoa nema, ili je život prošao, ili više nismo mladi nego smo postali upravo ta generacija koja je ispitana na ulicama Podgorice.

D. TONIĆ: Mislim da je u Srbiji situacija kao i u ostalim bivšim jugoslovenskim republikama. Mladi su suočeni sa najgorim vrstama problema, potpuno nepojmljivim generacijama njihovih roditelja, da ne kažem starijim generacijama, i ono što je u ovom trenutku možda najteže je to što ne postoji neko konkretno rešenje za takvu situaciju. Ne postoji sistemski pristup problemu i, najgore u svemu tome, jeste to što se mladi više tretiraju kao objekat, a ne kao subjekat promena.

(NE) MOŽEMO SVE SAMI

S. HERCEGONJA: Ključno je to da mi moramo sami da realizujemo svoje ideje, da ostvarujemo svoje ambicije. Smatram da mladi ne treba više mnogo da se oslanjaju na preveliku podršku od države i državnih institucija. Naravno, ne možeš ti sam sve svoje ideje da realizuješ, ali ako okupiš neku ekipu ljudi oko sebe, ljudi koji imaju slične stavove kao ti, koji imaju slične ideje, onda možeš sve što želiš i da ostvariš.

D. RADIĆ: Definitivno je da pokretačka snaga mora da postoji i da to definitivno zavisi samo od nas. Međutim, apsolutno je nemoguće da bilo šta kao mlad čovek uradiš na ovim prostorima bez systemske podrške. Politički establišment mora prepoznati pokretačku snagu mladih da bi jednostavno uspeo da iskoristi nas kao neku generaciju na adekvatan način. Vi imate, primjera radi, u Bosni i Hercegovini zakonsku legislativu, imate Zakon o mladima u Federaciji, Zakon o omladinskom organizovanju u Republici Srpskoj, ali na žalost još uvijek su to samo mrtva slova na papiru. Ne postoji dovoljno inicijative niti ideje da se kapacitet koji mladi posjeduju iskoristi na relevantan način.

NE POZNAJEMO SE

D. RADIĆ: Mislim da definitivno ne znamo dovoljno jedni o drugima i da je upravo ta distanca koja je stvorena među narodima u regionu rezultat jednog medijskog kolapsa u kojem smo živeli svih ovih godina. Međutim, različite prilike koje nas povezuju, kao što je i ovaj projekat, snimanja ove emisije *Okruženje* pokazuju da definitivno bolujemo od istih bolesti i da terapija treba da bude propisana na isti način.

T. BRANKOVIĆ: Mladi '91. godište manje-više prepoznaju tu regionalnu saradnju kao nešto što je jako važno, međutim činjenica jeste da nemaju poverenja jedni u druge, odnosno da se to nepoverenje naročito bazira na etničkim osnovama. Mislim da je jednostavno neophodno raditi na prevazilaženju tih barijera kako bi se moglo početi s nekim radom i kako bi se ta manipulacija prevazišla.

UTICAJ PROŠLOSTI NA ROĐENE DEVEDESETIH/ GENERACIJA IR (EMERGENCY ROOM)

S. HERCEGONJA: Ako generalizujemo i posmatramo celu generaciju mladih koja je rođena negde oko '90. možemo zaključiti da se mladi uopšte ne bave više politikom. Sada ne postoji više to uvjerenje da se mladi na Balkanu isuviše bave politikom, a da to ne bi trebalo da rade. Mislim da se mladi ljudi bave tračarenjem o politici ili politikanstvom. Samim tim što se ne bave politikom, podložniji su manipulacijama koje uglavnom dolaze od političara i političkih elita. Ono što je neophodno jeste da se mladi prvo zainteresuju, ne samo za politiku i za društveno i ekonomsko stanje danas, nego i za ono što je uzrok trenutnog stanja, a to su događaji iz prošlosti, pre svega iz devedesetih godina.

T. BRANKOVIĆ: Moje mišljenje jeste da su mladi, naročito na Balkanu, jako podložni političkoj manipulaciji, naročito zbog toga što se u društvu ne otvaraju neka važna pitanja i naročito zbog toga što smo mi i dalje taoci nerešenih pitanja iz devedesetih godina XX veka. Činjenica jeste da su mladi jednostavno spremni da baziraju svoje stavove na različitim stereotipima i predrasudama koje mediji u državama plasiraju. Smatram da postoje medijski zidovi kroz koje informacije jednostavno ne prolaze, i ne postoji način da se mi bolje upoznamo.

V. JARIĆ: Na Balkanu svaka generacija može da lamentira nad prostom činjenicom da je svaka generacija imala svoj sopstveni rat, i da svaka generacija može da krivi onu prethodnu, i da prebacuje teret odluka na onu prethodnu i da govori o svakoj sledećoj novoj generaciji kao najezdi novih barbara koje treba civilizovati. Tako da je to nešto što se stalno ponavlja kod nas. I sad ja rizikujem, kao pripadnica ove generacije sedamdesetih, da budem stroga prema generaciji devedesetih, ali ne mogu da ne primetim da politički angažman te generacije R, koju bismo mogli nazvati ratna generacija, koja je odrastala u tom ratnom periodu, zaista radikalizuje svoj izraz političkog angažmana. Zastrašujuća je

činjenica da je u protestima protiv gej parade ogroman deo pripadnika tih protestnih grupa bio maloletan, dakle to je bila generacija devedesetih. U protestima podrške Ratku Mladiću takođe su bili ti mladi ljudi koji možda čak ni ne znaju ko je taj čovek zapravo bio. Tako da ako sada spojimo to sa onim *i* generacija, i dodamo ovo *r*, ispade *ir* (Emergency room), tako da nam je očigledno neka hitna pomoć veoma potrebna.

D. TONIĆ: Bez obzira što smo imali takvu situaciju devedesetih godina širom Balkana, mislim da se sad trenutno situacija ne razlikuje mnogo u tome koliko su mladi podložni manipulaciji. Ono što možemo da uradimo mi, koji smo iskusili dobru praksu saradnje s ljudima u našem okruženju, jeste da drugim mladima koji nisu imali to iskustvo, a koji su, nažalost, trenutno u većini širom Balkana, pokažemo kako u stvari treba da bude.

U. ŽIVKOVIĆ: Oni koji su uništavali naš život i mladost, i najbolje godine moje generacije, takođe su nečija zaostavština. Ti ljudi su zaostavština onih pedeset prethodnih godina. Oni su produkt onoga u čemu smo svi mi živeli od '45. na ovamo, tako da je to jedan dubinski koren zaista. I, pre svega, mladi ljudi koji nisu opterećeni ni onime pre devedesetih ni onim iz devedesetih, svojim aktivizmom i svojim novim idejama, mogu da pokažu pravi put i pravo rešenje.

POLITIČKI ANGAŽMAN MLADIH

B. VUKOVIĆ: Nažalost, rekla bih da mladi više ne razmišljaju o nečemu o čemu su možda neke ranije generacije razmišljale, a to je da aktivnim učešćem u politici možemo da doprinesemo promjenama, možemo da doprinesemo da nam svima bude bolje. Danas se na članstvo u političkoj partiji isključivo gleda kao na mogućnost brzog napretka u karijeri, sticanja ugleda i pozicije u društvu, mada je i to kako bismo definisali ugled problematično. Danas mladi više ne gledaju šta mogu oni da doprinesu toj partiji, nego samo šta mogu za sebe da dobiju iz partije. Aktivizam i razmišljanje više ne postoje među mladima koji se priključuju politikama, nema premišljanja i razmišljanja da li moja partija stvarno može bolje i kako može bolje, nego se uklapaju u one tragove koji su već decenijama utisnuti, i bez ikakve nade da će to nešto da se promijeni.

ŠTANCOVANJE DIPLOMA UMJESTO RADA

B. VUKOVIĆ: Ono na što mislim da treba nekoliko puta da se vratimo kada razmišljamo o tome šta očekujemo, jeste šta smo mi dali. Ko je od nas danas na Balkanu radio sa 22, odnosno 24 godine, volontirao, studirao, paralelno s nečim da je još doprinosa i svojoj porodici i svojem društvu? Ono što država još može da uradi jeste da donese zakone o volontarizmu tamo gdje ih nemamo, ili da ih popravi tamo gdje su možda donošeni prerano za ovu novu ideju kakva je volontarizam. To je do sada bila socijalna kategorija, a vrijeme je da u našim zemljama regiona počnemo da govorimo o njoj kao ekonomskoj kategoriji.

T. BRANKOVIĆ: S jedne strane, mladi su sami odgovorni za to da rade tokom studiranja i da se trude da imaju što veći broj različitih aktivnosti i da se angažuju u onoj oblasti koja ih najviše interesuje, ali, s druge strane, mislim da postoji i taj problem što naši univerziteti ne prate zahteve tržišta. Mislim da generalno naše obrazovanje nije prilagođeno tržišnim uslovima, a da se više bavi štancovanjem diploma nego zapošljavanjem.

S. HERCEGONJA: Nas kao generaciju, ništa posebno ne ističe na tržištu rada. Jedino činjenica da smo mladi. Dakle, morate sami da se izborite da imate određeno neko iskustvo kako biste na tržištu rada imali bolju poziciju.

U. ŽIVKOVIĆ: Neophodan je sistemski pristup zato što je ponekada potrebno mlade malo i gurnuti. Iako su oni taj dinamični deo društva, mislim da je ponekada potrebno i njih uputiti u to šta je za njih zaista korisno. Mislim da je, pre svega, potrebno popravljavanje obrazovnog sistema i uvođenje prakse, koja je skoro nepostojeća na našim fakultetima. Fakulteti ne treba da opstaju preko školarina, nego da ih upotrebe za nešto drugo, da pruže mladima da upravo steknu praksu koja im je nužna za početak posla.

BUDUĆNOST JE U UMREŽAVANJU

B. VUKOVIĆ: Mi smo ovdje možda atipični predstavnici našeg regiona. Na tome što smo atipični hvala prvenstveno našim roditeljima, a i svim drugim ljudima koji su prepoznali kvalitet i omogućili nam da imamo malo drugačije iskustvo. Socijalne mreže stvarno pomažu da ljudi dođu brže do informacija. Mislim da je ključ u umrežavanju, znati kako se umrežiti i kako održati tu mrežu. Željela bih da pohvalim i Evropski

fond za Balkan. Održavati mrežu nekada je mnogo teže nego samo stvoriti je tek tako na papiru.

A. JOVANOSKI: Pa definitivno, ja sam čuo za Bosiljku i pre nego što sam je upoznao. Znači, samim tim što smo bili deo određene mreže koja trenutno funkcioniše na Balkanu, mi znamo jedni za druge i pre nego što se lično upoznamo. Druga stvar, iako je termin umrežavanje, ili *networking* preuzet iz poslovnog sveta, mladi su postali svesni da je umrežavanje ključan aspekt za neki lični napredak i napredak generacije. Zato što, ako mi nismo sposobni da se povežemo s našom generacijom u Srbiji, Crnoj Gori, bilo gde, onda smo suočeni sa samoizolacijom i fiktivnom idejom da je tamo gde mi živimo super – što nije tačno.

A. BEĆIROVIĆ: Ja zaista ne znam koji mi je deo umrežavanja važniji vezano za ovo iskustvo sa Evropskim fondom za Balkan. Imala sam još različitih, sličnih iskustava i svaki put zaista ne mogu da procijenim da li su mi važniji ljudi koje sam upozнала ili poslovni, profesionalni segmenti koje smo dobili iz tog umrežavanja.

D. RADIĆ: Interesantno je publici možda kazati ono što oni možda ne mogu da vide, što se dešava u pauzama između snimanja emisija ili iza samih emisija, da ipak taj kvalitet protoka informacija i ideja je nešto što u stvari, po meni, najveći benefit cijelog ovog projekta.

U. ŽIVKOVIĆ: Suština je u komunikaciji i upoznavanju. Na taj način razbijamo sopstvene predrasude, na taj način razbijamo predrasude o sebi kod drugih. Mislim da je to upravo suština i da je to način da se region poveže možda na najbolji način, dok niste otišli van svog mesta, a što je, nažalost, i dalje veoma mali broj ljudi zaista i uradio, dok niste poznali druge, jednostavno mislim da čak ne možete upoznati ni sebe.

DRUŠTVENE MREŽE UKIDAJU RAZDALJINU

A. JOVANOSKI: Društveni mediji su alatka i od nas samih zavisi kako ćemo ih upotrebiti ili zloupotrebiti za razvoj i održavanje naših kontakata. Mislim da ovo dinamično vreme donosi novi način komunikacije te su tako društveni mediji nešto što bi moglo da nam olakša komunikaciju. Na primer, mi, kao alumni Evropskog fonda za Balkan, nakon što smo završili program prošle godine, tokom cele naredne godine smo bili u kontaktu, a da uopšte među nama nismo osetili razdaljinu. To je direktan doprinos upotrebe društvenih medija – fejsbuka, twitera.

V. JARIĆ: Ja bih mogla da se definišem kao pasivna korisnica fejsbuka, ali to ne znači da sam ja apriori protiv te vrste komunikacije. Smatram da je to jedan novi vid komunikacije koji je ušao u naše živote i prosto ako nisi na fejsbuku, nema te. To, s jedne strane, svakako širi naš krug ljudi s kojima komuniciramo, daje nam mogućnosti koje pre svakako nismo imali. S druge strane, moram priznati da to ne produbljuje naše odnose, da ta vrsta komunikacije ostaje prosto na površini i jednostavno to na neki način pomalo simplifikuje i čini površinskim naše odnose. To je barem moj utisak.

B. VUKOVIĆ: Ono što je ključno za fejsbuk jeste način na koji se koristi. Tu postoji ono što mnogi korisnici fejsbuka i dalje ne znaju, što je meni jako čudno, a to je da mi sami možemo da podesimo kakvu vrstu privatnosti želimo da imamo. Koliko želimo da ograničimo šta ko može da vidi šta mi radimo, što je u današnje vrijeme jako bitno. Neka vrsta i edukacije u tom pogledu je jako nužna.

KAD POSTANEMO MLADI EVROPSKE UNIJE

G. FURJAN: Meni osobno neće se baš nešto promijeniti ulaskom Hrvatske u EU. Nastaviću nastupati kao što nastupam i sad, bilo to ovdje, bilo to u nekoj drugoj državi i vjerujem da će se honorar povećati, što je super, ali za ostalo...

S. HERCEGONJA: Mi ćemo živeti isto kao i do sada, trudeći se da se približimo Evropskoj uniji. Menjaćemo se i radićemo na tome da stignemo tamo dokle je Hrvatska sada stigla.

A. JOVANOSKI: Ovde postoji percepcija, da ćemo se, kada jednom postanemo članice Evropske unije, narednog dana svi probuditi u Briselu. To, međutim, nije tačno. Mi ostajemo tu, ove zemlje ostaju tu i mislim da su naši interes i naša budućnost baš tu.

SELICE

D. RADIĆ: Kada pokušavamo odgonetnuti koji su to razlozi zbog čega mladi žele da napuste region, opet se vraćamo u onaj začarani krug kao što su kriminal, korupcija, nezaposlenost, siromaštvo i sve ostale negativne društvene promjene koje su prisutne u regionu. Međutim, interesantno bi bilo čuti u silnim istraživanjima, ko su oni što žele da ostanu i koji su razlozi ostanka na ovim prostorima.

V. JARIĆ: Ja nisam primer onih koji su ostali, ja sam primer onih koji su se vratili nakon deset godina života u inostranstvu, u Italiji. Vratila sam se pre pet godina otprilike, sa željom da budem deo promena u društvu iz koga sam izašla.

B. VUKOVIĆ: Treba svi da probamo malo nešto da promijenimo bilo gdje, u porodici, u našem naselju, u mjesnoj zajednici, i kada shvatimo da je to moguće, onda mislim da ćemo svi vidjeti koliko ima razloga da ostanemo. Pričali smo i u ovih pet emisija o svim izazovima koje imamo. Niko drugi to ne može da promijeni do naša generacija i generacije koje dolaze. Ako svi odemo, onda ostavljamo nešto što je imalo toliko potencijala.

U. ŽIVKOVIĆ: Jedan moj motiv zašto sam ovde i zašto nameravam da ostanem ovde jeste to što su ovde izazovi najveći.

VI POGLAVLJE

MEDIJSKA PODRŠKA

Pet emisija *Okruženja*, u aprilu i maju 2012. emitovali su: *BHT1* i *RTRS* u Bosni i Hercegovini, *TV Vijesti* u Crnoj Gori, *TV Kapital Network* u Hrvatskoj, *Alsat-M TV* u BJR Makedoniji i *Studio B*, *TV Forum* i *TV Vranje* u Srbiji.

Medijski partneri *Okruženja* bili su nedjeljnici *Monitor* i *Vreme*, a u dnevnoj i periodičnoj štampi širom regiona objavljivani su tekstovi koji govore o pažljivo osmišljenoj koncepciji, kompetentnim i stručnim gostima i osvježanju u informativnom domenu tekućih TV programa.

Dragan Ćuća

DIREKTOR TV KAPITAL NETWORK, ZAGREB

Kapital Network je od svog osnutka (2006. godine) bio okrenut stvaranju i obnavljanju boljih odnosa među ljudima u regiji. Naravno, zbog naše poslovne programske orijentacije više smo u proteklim godinama programsko vrijeme posvećivali stvaranju boljih poslovnih odnosa i suradnje u regiji. Način na koji smo to željeli realizirati svodio se na emitiranje emisija i televizijskih magazina s poslovnom tematikom, potičući i na taj način razvoj poduzetništva i stvarajući dobre poslovne odnose u regiji. Preuzimali smo od drugih televizija njihove emisije i emitirali ih u našem programu. Za širu hrvatsku javnost to je bio pomalo i hrabar korak, no vjerovali smo da ćemo biti prepoznati kao otvoren medij. Naši gledatelji kažu da smo u tom i uspjeli.

Pojavom ideje o realizaciji serijala *Okruženje* odmah smo prepoznali šansu da postanemo partner u realizaciji dobre i potrebne zamisli. Osobno smatram da je ovakav projekat potreban na ovim našim prostorima. Upravo koncept da u svakoj emisiji gostuju osobe iz cijelog regiona, bila je i pravi ključ uspjeha.

Emitirali smo sve epizode u našem programu i, prema reakcijama naših gledatelja, zaključili da smo i ovaj put pogodili!

Radujemo se mogućem nastavku suradnje na novom i trajnijem konceptu razvoja serijala emisija *Okruženje*. Toliko tema zanima ljude na ovim prostorima – sličnosti i različitosti u njihovim životima, nit je koja povezuje, a svakog pojedinca u regiji zanima kako određenu temu vide i kako žive *oni preko granice*.

Belmin Karamehmedović

V.D. DIREKTORA BHT1, SARAJEVO

Bosna i Hercegovina, gotovo po definiciji, pozitivno reagira na sve što bi ujedinjavalo i spajalo, naspram svake vrste podjela, koje su, nažalost, postale njen usud, zbog, prije svega, negativnog utjecaja i interesa koji, prema nepisanom pravilu, dolaze izvan njenih granica. To je teret koji se teško nosi, breme kojega bi se BiH željela što prije riješiti, pošto baštini sve ono što su obilježja zajedničkog življenja. Takvo unutarnje biće i takvu historijsku zbilju, kao svoju suštinu, nosi od pamtivijeka. Zato je i *BHT1*, kao krovni javni servis na nivou države Bosne i Hercegovine, na ponudu da učestvuje u televizijskom projektu *Okruženje*, reagirala gotovo refleksno, vjerujući da time može dati svoj doprinos u naporima koji su usmjereni prema povezivanju i razmjeni mišljenja, ideja, stavova. Pokazalo se da je potez ulaska u projekat bio ispravan. Gledateljstvo je emisiju prihvatilo, a gledanost, posebno u ciljnoj grupi građana, bila je iznad očekivanja, posebno ako se zna da pojekat nije imao dovoljno vremena za promociju prije početka emitiranja.

Branko Lazić

POMOĆNIK DIREKTORA PROGRAMA RADIO TELEVIZIJE
REPUBLIKE SRPSKE, BANJALUKA

Uređivački kolegijum Radio televizije Republike Srpske izražava zadovoljstvo što je i naša TV bila dio regionalnog projekta emisija *Okruženje*. Serijal ovih emisija još jednom je pokazao neophodnost regionalne saradnje među medijima, a posebno na temama koje su nam svima zajednički bolne.

Nadamo se da će naša televizija i u budućnosti moći da emituje ovakve emisije, koje na uravnotežen način razmatraju teme i fenomene koje provociraju naša društva, ali i promovišu dijalog kao jedini model prevazilaženja problema i predrasuda prošlosti i izazova budućnosti.

Vladan Mićunović

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK TV VIJESTI, PODGORICA

Okruženje je uspješan, zanimljiv i originalan projekat. Pažljivo odabrane teme emisija predstavljaju presjek najosjetljivijih tačaka socio-ekonomsko-političke stvarnosti zemalja koje su uključene u projekat. *Okruženje* nema karakter političkog ringa koji godinama gledamo na našim televizijama. To je emisija koja ne zadržava pažnju napadima, uvredama, unaprijed poznatim scenarijima, koji uvijek imaju samo i isključivo nacionalni predznak i dnevno-političku upotrebljivost. Sagovornici ovih debata izašli su iz takvih okvira. To su javne ličnosti sličnog senzibiliteta, autoriteti u svojim profesijama, ljudi koji su nam iz različitih uglova i analitično rasvjetljavljavali u svim zemljama zapadnog Balkana jednako aktuelne, može se reći zajedničke teme. Vješto vođeni kroz emisiju, provocirani dobro osmišljenim pitanjima, bez predugih izlaganja, s energijom nadopunjavanja i razmjene ideja, sagovornici su se *takmičili* ko će na zanimljiviji način govoriti i rasvijetliti određenu temu. Uz priloge iz regiona i ankete, emisija svojom dobrom unutrašnjom dramaturgijom ima pristupačnost širokom auditorijumu, a da, pritom, nijesu iznevjerena očekivanja gledalaca. To je formula iza koje se prepoznaje ozbiljan rad i priprema. Činjenica je da su ovakvi projekti dragocjeni i potrebni: razmjenjujući iskustva, upoređujući se s okruženjem, razumijevajući mjeru naše sličnosti ili različitosti, izoštravamo sliku o sebi.

Aleksandar Timofejev

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK STUDIJA B, BEOGRAD

Zanimljive teme, kompetentni gosti, dobra priprema i realizacija – recept je koji je primenilo *Okruženje* i tako steklo epitet uspešnog televizijskog programa. *Studio B* je, emitujući ovaj serijal od pet emisija, sa zadovoljstvom bio deo regionalne mreže, a, sudeći po reakcijama, zadovoljni su bili i naši gledaoci.

Očigledno je da se zemlje regiona sreću sa istim ili sličnim problemima, očigledno je da nam pokidane veze i komunikacija ne čine ništa dobro, tako da je ideja autora ovog projekta da omogući ljudima iz zemalja regiona da se nađu na jednom mestu i da putem kamera budu na više mesta u okruženju istovremeno, više nego dobra.

Potrebno nam je da razgovaramo i da ne prekidamo komunikaciju. Ukoliko *Okruženje* ima svoj nastavak, *Studio B* će sasvim sigurno ostati u društvu televizija koje će emitovati ovaj program.

Mileva Malešić

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA TV FORUM, PRIJEPOLJE

Emisije *Okruženje* bile su osveženje na programu *TV Foruma* zato što su teme koje su obrađivane aktuelne i zajedničke svim zemljama regiona i zato što su sagovornici u emisijama bili kompetentni za teme o kojima se razgovaralo. Prisustvo mladih stipendista u emisiji, skoro podjednaka zastupljenost oba pola, za svaku su pohvalu i to bi trebalo da bude recept primjenljiv za slične emisije.

Posebna vrednost emisija jeste činjenica da su emisije emitovane u više zemalja u okruženju i sigurna sam da su i druge televizijske stanice, poput naše, ponosne što su bile u prilici da serijal emisija *Okruženje* ponude svojim gledaocima i gledateljicama.

Podržavamo inicijativu za nastavak serijala i izražavamo spremnost za dalju saradnju.

Lirim Hajredini

OPERATIVNI DIREKTOR TV ALSAT-M, SKOPLJE

Emisija *Okruženje* predstavlja osvježanje na medijskom prostoru bivše Jugoslavije. Imajući na umu da na ovim prostorima uvijek ima *vrućih tema*, emisija *Okruženje* je pronašla način kako da ove teme prezentira na dinamičan i moderan način, a da ih, pritom, potkrijepi faktima i stavovima s različitih strana. *Okruženje* se razlikuje od ostalih *kliše* emisija i po tome što publika aktivno učestvuje u debati i daje svoje mišljenje. *Alsat-M*, kao jedna od rijetkih televizija na Balkanu koja promovira suživot i pozitivne vrijednosti regiona, uvijek podržava ovakve projekte i iskreno se nada da će *Okruženje* nastaviti da *kruži* medijskim prostorom regiona i sljedeće sezone.

Ljubica Zdravković Džonov

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA RADIO TELEVIZIJE VRANJE

Zanimljivo je bilo saradivati s ekipom serijala *Okruženje*. U potpunosti su poštovani svi dogovori, što samo govori o ozbiljnim i odgovornim namerama autora. *Okruženje* na programu regionalne *Radio televizije Vranje* izazvalo pozitivne reakcije gledalaca. Ovo je prvi serijal ovakvog tipa koji je emitovan kod nas na jugu Srbije. Taj i takav koncept bio je i razlog zbog kojeg smo prihvatili saradnju. Doduše, i imena autora dovoljna su preporuka za početnu saradnju.

Govorilo se o temama i problemima koji su nam zajednički, bez obzira na govorno područje u kome se nalazimo. Jezik *Okruženja* smo svi razumeli! Dijalozi su vođeni na vrlo civilizovan način, kakav bi mi na Balkanu trebalo da usvojimo. Rekla bih da je koncept najuspešniji deo projekta. Komičarka Marina je bila pravo osveženje u programu. Možda bi u nekom narednom serijalu trebalo imati komičara iz svake zemlje.

Sve u svemu - odličan serijal! Bilo bi dobro da se nastavi ovakva saradnja.

MEDIJSKI PARTNERI

Nedjeljnici *Vreme* iz Beograda i *Monitor* iz Podgorice, iz nedjelje su u nedjelju prenosili svojim čitaocima najzanimljivije djelove *Okruženja*, potvrdivši tako da je dobar sadržaj lako prenosiv iz medija u medij.

VREME

Dragoljub Žarković

GLAVNI UREDNIK VREMENA

Vreme je sa zadovoljstvom podržao televizijski projekat CDRSEE i EFB, budući da su dijalog i otvorena razmena mišljenja jedna od osnova naše uređivačke politike.

Dinamične i tematski bogate emisije *Okruženja* pokazale su da je dobar sadržaj lako prenosiv iz medija u medij.

Najveći kvalitet ovog programa je u tome što polako razbija bedeme podignute nakon poslednjih ratova i što je pokazao kako možemo da razgovaramo. Izgleda i da imamo o čemu, jer su nam problemi baš kao i jezici, manje-više isti. Neće biti lako mladima da počiste široka polja korupcije, kriminala nevladavine prava... Sudeći po njihovom učešću u *Okruženju*, imaju entuzijazma, a on izgleda ne nedostaje ni kada je reč o nastavku ovog programa. *Vreme* je tu da i dalje podrži.

MONITOR

Milka Tadić-Mijović

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA

MONITORA, PODGORICA

Serijal *Okruženje* u potpunosti je ispunio cilj – povezoao je balkanskim sukobima davno pokidane veze između postjugoslovenskih država i otvorio dijalog oko važnih tema iz oblasti kulture, ekonomije, medija... Nakon završetka serijala, mogao bi se izvesti zaključak da su nam, pored svih razlika, problemi isti: korumpirane balkanske vlasti zarobile su društvo i javni interes, uništile privredu, razorile obrazovanje, kulturne institucije i vrijednosti. U nekim balkanskim zemljama, više od decenije nakon posljednjeg rata, propaganda i dalje proizvodi strah od drugih. Taj je strah jedna od poluga kojom vlasti pokušavaju da se održe, uprkos pogubnim rezultatima.

Serijal kao što je *Okruženje* doprinosi razbijanju straha, povezivanju i otvaranju tema od javnog interesa za svaku od postjugoslovenskih zemalja, doprinosi pomirenju i dijalogu. Mi smo u nedjeljniku *Monitor* zato i podržali ovaj projekt, jer i mi više od dvije decenije nastojimo da otvaramo teme od najvećeg interesa za društvo i održimo veze s okruženjem.

DRUGI O NAMA

O *Okruženju* se pisalo i govorilo u medijima regiona, pa i šire. Sabrano u presskliping, većinu toga možete pročitati ovdje: <http://cdsee.org/media.html>

Ukoliko ste, pak, u ovoj knjizi preskočili stranice u kojima se govori o samom projektu, evo prilike da sve informacije pročitate u intervjuu koji je Nenad Šebek dao *Osservatorio Balcani e Caucaso* (OBC).

OKRUŽENJE, JUGOSFERA I NJENI SUSEDI

Ne postoje mnogi delovi sveta gde se može napraviti televizijski tok-šou za koji nije potrebna sinhronizacija ili titlovanje kako bi bio prikazan u pet različitih zemalja. No, na Balkanu je i to moguće. *Okruženje* je prvi regionalni tok-šou, *ali, nemojte meni da pričate o Jugosferi*, kaže domaćin programa Nenad Šebek.

Okruženje, ili doslovno *susedstvo*, prvi je tok-šou koji se istovremeno prikazuje u pet zemalja bivše Jugoslavije, na osam TV kanala. Pet emisija, koje se prikazuju od 2. aprila, imaju po četiri gosta u studiju iz različitih zemalja. Oni će, prema rečima domaćina emisije Nenada Šebeka, razgovarati o *predrasudama koje gajimo jedni o drugima, o ekonomskoj krizi i kako je savladati, o medijima, velikim silama na Balkanu i o tome kako je to biti mlad na Balkanu*. Programu neće nedostjati ni satiričan osvrt, pošto će u svakoj emisiji gostovati komičarka iz Zagreba Marina Orsag. OBC se susreo s Nenadom Šebekom, koji ovaj šou vodi zajedno s Petrom Lazićem.

Kako se došlo na ideju pravljenja *Okruženja*?

Na ideju se došlo zato što, uprkos činjenici da se jugoistočna Evropa raspala, i dalje postoje veze među susednim zemljama. Jedna od njih je svakako jezik: mi smo ga pretvorili u četiri različita jezika koje svi mi, međutim, dobro razumemo! Problemi s kojima se suočavamo imaju regionalnu dimenziju, i stoga rešenja ne mogu biti nikakva drugačija nego takođe regionalna: ona se ne mogu jednostavno pronaći unutar granica svake od tih malih zemalja. Eto odakle je potekla ideja o pokretanju prvog regionalnog tok-šoua koji se bavi problemima, koji utiču na region u celini.

Zašto ste se opredelili za tok-šou?

Zato što su danas na televizijama dosadni domaćini s dosadnim programima. *Okruženje* je, umesto toga, zamišljeno kao izuzetno dinamična emisija. Pitanja domaćina ne traju duže od sedam do osam sekundi, a i odgovori gostiju traju isto toliko.

Emisije traju manje od jednog sata i bave se pitanjima koje mi smatramo ključnim. Prva emisija je prikazana u ponedeljak 2. aprila i bavila se

pređrasudama. Naredne epizode biće o ekonomskoj krizi, medijima, velikim silama na Balkanu i mladima na Balkanu.

Okruženje se prikazuje u pet zemalja na osam TV kanala: ponedjeljkom na *Studiju B* (Beograd), utorkom na *TV Kapital Networku* (Zagreb), sredom na *RTRS* (Banjaluka) i subotom na *Alsat-M TV* (Skoplje).

Koliko gledalaca imate?

Još je rano za odgovor na to pitanje, upravo je prikazana tek prva emisija. Recimo da je, potencijalno, naš opseg čitavo područje bivše Jugoslavije, ali uz očiglednu činjenicu da mi nismo toliko privlačni kao neki realiti šou-programi... Naš cilj jeste da dopremo do onih ljudi koji su žedni ovakve vrste informacija, koje su predstavljene na originalan i moderniji način.

Ko su gosti u emisijama?

U svakoj emisiji učestvuju gosti iz četiri zemlje. Oni ne pripadaju političkim partijama, ali poseduju određeni ugled u javnosti, poznati su po svojim stavovima o najdelikatnijim problemima koji se odnose na tekuću situaciju u regionu.

Ko finansira projekat?

Naš glavni partner je Evropski fond za Balkan (EFB), velika organizacija koju čine četiri velike evropske fondacije: Robert Boš Štiftung, Fondacija kralja Boduena, Kampanja di San Paolo i Erste Štiftung. To je projekat građanskog društva i nije komercijalni proizvod, pa ga televizije, koje ga prikazuju, dobijaju besplatno. Drugi partner je Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi (CDRSEE).

Razgovarali smo o zajedničkim stvarima i jedna od njih je svakako jezik. Ali, zar nije upotreba zajedničkog jezika stvorila probleme u zbližavanju bivših jugoslovenskih republika? Padaju mi na pamet vesti o nedavnom zahtevu Hrvatske da se titlaju srpski filmovi. Od toga na kraju nije ispalo ništa.

Jezik je bio naš najmanji problem. Više smo se brinuli o klišeima koji se tiču jugonostalgije i stvaranja Jugosfere. Ovaj program nema nikakve veze sa jugonostalgijom ili bilo čime sličnim.

Učesnici projekta shvatili su veliku prednost činjenice da su jezici kojima govore toliko slični da se dijalog može odvijati bez ikakvih smetnji. *Okruženje* je, recimo, i u Hrvatskoj dobro primljeno i prikazujemo se na

TV Kapital Networku, jednoj od najvažnijih komercijalnih televizija u regionu. Očigledno nismo na glavnim kanalima, kao što su nacionalne radio-televizije, iako smo i sa njima bili u kontaktu.

Ono što me je veoma iznenadilo jeste prikazivanje programa u Makedoniji, na *Alsat-M* kanalu, koji je makedonska televizija na albanskom jeziku. Oni, naravno, titlaju emisije i prikazuju program i kosovskim i albanskim gledaocima.

Ovaj tok-šou verovatno ne doprinosi jugonostalgiji, ali zaista ima i šta da kaže o Jugosferi, odnosno o odnosima između bivših jugoslovenskih republika.

Recimo da mi najbolje koristimo našu privilegovanu poziciju. Kao što je to slučaj i s ekonomskim sektorom, gde je dobitak veći na regionalnom tržištu.

Šta mislite o procesu pomirenja u regionu?

Nažalost, poslednjih meseci smo svedoci neugodne situacije. Nasilje u Makedoniji, da ne govorimo o Kosovu i svemu što je za njega vezano. Po mom mišljenju, situacija nije zadovoljavajuća. Ako želimo da primenimo komparativni pristup i, na primer, pogledamo kako su Nemačka i Francuska sarađivale 17 godina po završetku Drugog svetskog rata, videćemo da su one već tada ulagale napore u stvaranje Evropske unije (EU). Kada vidimo gde je Bosna i Hercegovina 17 godina posle rata, sa svakodnevnim sporečkanjima između Sarajeva i Banjaluke, kako možemo biti zadovoljni?

Koliko pomoć Evropske unije utiče na sve to?

Po mom mišljenju, Evropska unija bi trebalo više da se angažuje u procesu proširenja. Voleo bih da vidim ceo zapadni Balkan odmah u EU. To bi sigurno bila radikalna promena brzine. Ali i inkluzija je bolja od isključenosti.

LUKA ZANONI

objavljeno: 10.04.2012.

<http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Serbia/>

Okruženje-Yugosphere-and-its-neighbourhood-115080

UREDNICI I VODITELJI TELEVIZIJSKIH EMISIJA ŠIROM BIVŠE JUGOSLAVIJE ONOMAD SU S NESTRPLJENJEM OČEKIVALI ŠTA ĆE REĆI TELEVIZIJSKA KRITIČARKA OŠTROG PERA BRANKA OTAŠEVIĆ. POLASKANI SMO ŠTO SMO OKRUŽENJEM SKRENULI NJENU PAŽNJU.

ZUMIRANJE

OKRUŽENJE NA OKUPU

...Mediji su zagušeni predizbornom kampanjom, što silnim plaćenim reklamnim porukama, što sopstvenim informativnim emisijama u kojima pokušavaju da dopru do onog čega ima (ako ga stvarno sadržajno ima) iza istih lepih, bombastičnih fraza. Tako i televizije, u svoj sili emisija, nastoje da partijske predstavnike privole da objašnjavaju svoje programe, planove i namere i da o tome govore jasno, precizno i direktno.

Takvu vrstu (raz)govora, kao neophodno osveženje u informativnom domenu tekućeg TV programa uspela je da uspostavi serija *Okruženje*. Zanimljiva je po konceptu i dinamična po formi. Ukršta slike i reči, stanja i pojave u novim državama na tlu stare Jugoslavije, a pitanja i odgovori, stavovi i komentari, izlažu se jezgrovito i slikovito. Teme su poznate, uobičajene – ekonomska kriza, nezaposlenost, položaj medija, odnos prema Evropskoj uniji...Ali pošto sagovornici Nenada Šebeka i Petra Lazića nisu političari, već ljudi od struke, njihova mišljenja i iskazi, tumačenja i predlozi, deluju iskrenije i ubedljivije.

Kako su dosadašnje emisije pokazale sličnost u gotovo svim tematizovanim oblastima života u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Crnoj Gori, znatnu meru saglasnosti o tome šta ne valja i šta bi valjalo činiti, razumevanje za oponente u slučaju polemičkih povoda, *Okruženje* daje nesumnjiv doprinos boljoj regionalnoj komunikaciji. Ovo je tim važnije (i potrebnije) zato što su upravo novinari, okupljeni u jednom od izdanja *Okruženja* da bi govorili o svom poslu, istakli medijske manjkavosti u pogledu *regionalnog pomirenja*.

To su, između ostalog, nedovoljna ili samo tabloidna zainteresovanost za druge, zatim insistiranje na negativnim, a prećutkivanja pozitivnih priča iz susedstva, podržavanje predrasuda...

Ali, s obzirom na to da se istovremeno svako kod svoje kuće rve sa istim mukama - političkim pritiscima, poplavom nevažnih informacija, komercijalizacijom, posrtanjem istraživačkog novinarstva, teškim probijanjem do istine o korupciji - možda će baš to podstaći medije iz regiona da se više potrudu i tačnije prikažu okruženje sopstvenoj javnosti.

I da to bude samoinicijativno, bez posrednika, iz neposrednih profesionalnih pobuda, a ne na podsticaje sa strane. *Okruženje* je, naime, kao *prvi regionalni informativni šou* (u Srbiji ga prikazuju Studio B i TV Vranje), zapravo *čedo* Evropskog fonda za Balkan i Centra za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi.

BRANKA OTAŠEVIĆ

objavljeno: 29.04.2012.

<http://www.politika.rs/rubrike/Kritika/tv-program/Okruzenje-na-okupu.sr.html>

PONOVO U ETRU KRAJEM GODINE

Prva serija *Okruženja* je završena. Sudeći po reakcijama gledalaca (naših najvažnijih kritičara) uspjeli smo i da skrenemo pažnju i da je zadržimo. Radujemo se tome, jer znamo da ništa nije tako podložno promjenama kao što je televizijski kanal.

Takođe smo prepoznali i poruku gledalaca da nastavimo. Iako obećanja nijesu popularna, gotovo da možemo obećati nastavak. Planiramo da nova serija *Okruženja* ima 12 epizoda. Neke od tema bile bi: naša i vaša istorija, tranzicija, ratni zločini, tajni dosjei, korupcija, ali i svijetle strane Balkana, umjetnost prije svega.

Na kraju bi CDRSEE i EFB željeli da zahvale svim direktorima/direktorkama i glavnim i odgovornim urednicima/urednicama televizija koje su emitovale *Okruženje*. Hvala im na povjerenju koje su nam ukazali, na podršci za nastavak, a najviše na konstruktivnim kritikama i prijedlozima koje su nam uputili.

Posebno nam je zadovoljstvo što su naši medijski partneri bili *Vreme* i *Monitor*, jedni od najuglednijih nedjeljnika u Srbiji i Crnoj Gori.